

Čikagos lietuvių
komunistų būstinės
„Milda“ svetainėje.
Januta, D. *Lietuviški
takai*. Vilnius: Petro
ofsetas, 2015, p. 44

Faktas tas, kad bendravimo tarp Lietuvos ir JAV lietuvių, išskyrus oficialius komunistinės valdžios sluoksnius, reikėjo abiem pusėms. Bet ilgai ir sunkiai išeivijoje klostėsi bendras sutarimas, komunistinė Lietuvos valdžia taip pat darė trukdymų, turėdama savo tikslų. Tačiau palaipsniui, bėgant laikui, gyvybiškai svarbus ryšio klausimas sprendėsi.

5. Požiūris į Lietuvos SSR kultūros ir mokslo atstovus

Pirmieji išeivių kontaktai su Lietuvos SSR atstovais

Sovietinės Lietuvos kultūros ir mokslo veikėjai JAV pradėjo lankytis po to, kai 1958 m. JAV ir SSRS pasirašė kultūros ir mokslo mainų sutartį. Tiesa, pirmiausia tais pat metais buvo suorganizuota komunistuojančių JAV lietuvių ekskursija į Lietuvą. Būtent jiems kilo mintis į JAV pasikviesti kokią nors meninę grupę iš Lietuvos. O mintį davė lenkų pavyzdys – mat JAV lenkai 1959 m. lapkričio mėn. į Chicago'ą pasikvietė Lenkijos valstybinį liaudies baletą. *Vilnies* redaktorius S. J. Jokubka kvietė dipukus bendromis jėgomis organizuoti Lietuvos meninio kolektyvo kvietimą ir jo globą Amerikoje²⁸⁴. Bet tai įvyko dar negreitai. Kurį laiką su Sovietų Sąjungos delegacijomis JAV lankėsi tokie Sovietinės Lietuvos partiniai veikėjai kaip Genrikas Zimanas, Kazimieras Baršauskas, mokslininkas Juozas Matulis, poetas Eduardas Mieželaitis ir kiti. Tuo metu VLIK'as bandė spausti JAV Valstybės departamentą, kad panašūs turistai iš okupuotos Lietuvos nebūtų įsileidžiami, motyvuojant, kad tai nesuderinama su Lietuvos *status quo* nepripažinimu. Tai nepavyko. Bet, kaip pastebėjo Lietuvos atstovas J. Kajeckas, Valstybės departamento tokia pozicija „eina,

284 1959 11 19 konsulo P. Daužvardžio iš Chicago's laiško nr. 2335 Lietuvos atstovui J. Kajeckui Washington'e nuorašas. *LTSC/PLA*, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

Lietuvių klubo St. Petersburg'e valdyba 1974 m. svetainėje. Sėdi iš kairės V. Dubendris-Vėšys, A. Aleknienė, V. Bunkus, T. Lukienė, J. Rubas; stovi – P. Alekna, J. Keleris, J. Mileris, J. K. Šarkiūnas, P. Bunkus. *Mileris-Dzūkėlis, J. Metai ir bendražygiai. Vilnius: Mintis, 1979*

greičiausiai, iš praktinių sumetimų, o ne iš nusistatymo pakeitimo²⁸⁵.

Pirmoji oficiali Lietuvos SSR 12 žmonių grupė, vadovaujama rašytojų Alfonso Bieliausko ir Mykolo Sluckio, 1960 m. gruodžio 15-28 dienomis lankėsi New York'e, Washington'e, Chicago'je, Detroit'e, Buffalo. Visą laiką juos lydėjo Sovietų Sąjungos ambasados II sekretorius Laurynas Kapočius ir trejetas vertėjų. Buvo atkreipta dėmesio, kad svečiai vengia ginčų. M. Sluckis kritikavo amerikiečius, kad prastai sutvarkyta jų kelionės programa, niekas jais nesirūpina, net miesto neparodo. Dar skundėsi, kad išeivijos laikraščiai blogai rašo apie Lietuvą. Be to, jis piktinosi, kad JAV pareigūnai sunkiai įsileidžia žmones iš Lietuvos, ir šiuo atveju į

JAV buvo įleisti ne visi (atvyko tik pusė grupės). Jam buvo paaiškinta, kad JAV nepripažįsta Lietuvos okupacijos, o ir sovietai žmonių iš užsienio laisvai neįsileidžia ir neleidžia lankytis ten, kur jie norėtų²⁸⁶. Nepaisant to, kad savaitraštis *Keleivis* delegacijos tikslą griežtai įvertino kaip bandymą pašnipinėti, *Vienybėje* buvo pažymėta, kad tokių turistų atvykimas turi naudos, nes žmonės iš Lietuvos savo akimis pamato Ameriką ir kritiškiau vertins žinias apie ją iš tarybinių šaltinių²⁸⁷. Pirmųjų lietuvių ar grupių iš Lietuvos kontaktai su išeivijos inteligentais ir kitaip mąstančiais dar buvo gana riboti, daugiausia jie bendravo su vadinamosios pažangiosios srovės atstovais. Didžioji išeivijos dalis iš pradžių taip pat gana atsargiai sutiko tėvynainius iš okupuotos Lietuvos. Bet tai tik pradžioje. Vėliau šalininkų gretos augo, ir tam įtakos turėjo skirtingų nuomonių raiška net tarp Lietuvos nepriklausomybės rėmėjų. Štai 1965 m. pradžioje Lietuvos generalinio konsulato New York'e darbuotojas A. Simu-

285 1960 12 20 J. Kajecko iš Washington'o slapto laiško nr. 277 VLIK'o pirmininkui dr. A. Trimakui nuorašas. *LTSC/PLA*, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 11 (Svečiai iš Lietuvos 1960-1973 m.), l. n.

286 1960 12 21 J. Kajecko iš Washington'o slapto *Pro memoria* nr. 278 „Iš sovietinių veikėjų iš okupuotos Lietuvos lankymosi Washingtone“ nuorašo Lietuvos diplomatinei tarnybai. *Ten pat*.

287 Atsiuntė Amerikoje pašnipinėti. *Keleivis*, 1960, gruodžio 17, p. 7; Narkėliūnaitė S. Pirmoji turistų grupė iš Lietuvos. *Vienybė*, 1960, gruodžio 30, p. 8.

tis savo kolegoms rašė: „Pagaliau ir pačių vadovaujančių veiksmų tarpe nėra visiškai vieningo nusistatymo tuo klausimu. Vieni mano, kad lankymasis okupuotoj Lietuvoj ir susitikimai su iš ten atvykstančiais „turistais“ yra vengtinas, o kiti – kad riboti kontaktai reikalingi ir naudingi. Prie pastarosios grupės priklauso ir p. Sidzikauskas. Jaunesniosios kartos atstovai, kaip dr. Sabaliūnas, dr. Šimoliūnas, Gureckas ir kiti susitikimus su „turistais“ skaito naudingais ir susitikimo progų nepraleidžia“²⁸⁸.

Lietuvos kultūrininkų ir mokslininkų stažuotės

1960 m. gruodžio 11 d. E. Mieželaitis lankėsi *Laisvės* redakcijoje New York'e ir susitiko su taip vadinamais pažangiečiais, paskaitė keletą savo eilėraščių. Jis apgalvestavo, kad jam nebuvo sudaryta proga „platesniu mastu susitikti su Amerikos lietuviais“²⁸⁹, t.y. ir su patriotinių srovių atstovais. Be to, E. Mieželaitis pokalbyje su J. Tysliava Vilniuje pasakė, kad dabartiniai Lietuvos lyderiai esą nusistatę lietuviškai ir jie daro viską, kad gautų Lietuvai galimai daugiau iš Maskvos. Pateikė nemažai pavyzdžių²⁹⁰. Tuo lyg ir buvo bandoma santykiams su Lietuva sudominti tuos išeivius, kurie pasisako prieš.

O štai 1964 m. lapkričio mėn. su Sovietų Sąjungos delegacija (iš devynių žmonių) į JAV atvyko ir rašytojas Juozas Baltušis. Delegacijos tikslas – susipažinti su amerikiečių kino menu. Lankėsi New York'e, Chicago'je, San Francisco, Los Angeles, *Hollywood'e*. Pats J. Baltušis atsisveikinimo vakare lapkričio 25 d. *Laisvės* salėje išeiviams sakė, kad jis norėjo ne tik pamatyti Ameriką, bet didelis noras – pamatyti, kaip gyvena JAV lietuviai, rūpėjo juos suprasti ir pajusti, kaip jie galvoja, kaip žiūri į savo gimtąjį kraštą. Norėjo susitikti su kiek begalima didesniu jų skaičiumi. Pats sakė, kad „noras buvo susitikti ne tik pažangiuosius lietuvius, o ir tuos, kurie

Dailininkas P. Gudynas iš sovietinės Lietuvos Los Angeles kartu su V. Raila ir jo žmona. Raila, V. Nuo Rozalimo iki Kalifornijos. Vilnius: Mintis, 1981

288 1965 02 04 A. Simučio iš New York'o *Pro memoria* Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas. LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

289 Straipsnio „Malonus susitikimas su svečiu iš Lietuvos“ iš 1960 m. gruodžio 16 d. dienraščio *Laisvė* (iškarpa). LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 11 (Svečiai iš Lietuvos 1960-1973 m.), l. n.

290 1961 06 22 Lietuvos konsulo P. Daužvardžio *Pro memoria* nuorašas. *Ten pat*, 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

stovi „anoje tvoros pusėje“. Kalbėjo, kad grįžęs savo kelionę ir susitikimus aprašys spaudoje, gal ir net knygelę išleis²⁹¹. Savo žodį ištesėjo. Kelionės įspūdžius spausdino laikraštyje *Literatūra ir menas*. Žmonės tiesiog gaudė tuos straipsnius, greitai išpirkdavo laikraščius, klausinėdavo kioskuose: „Ar dar yra tų laikraščių, kur gerai rašo apie Ameriką?“ 1967 m. išėjo rašytojo knyga *Tėvų ir brolių takais*, kurioje J. Baltušis gana nuoširdžiai ir įtaigiai aprašė vidutinio amerikiečio gyvenimą, jo darbą, išeivio meilę savo gimtinei; parodė ne vieną JAV privalumą – pavyzdžiui, jų kelius, susisiekimą ir kt. Suprantama, kad nemažai vietos skirta ir kritikai. Naivu būtų tikėtis, kad sovietinėje sistemoje išleistoje knygoje galėjo būti kitaip. Dėl per didelio susižavėjimo Amerika iš oficialiosios komunistinės valdžios J. Baltušis susilaukė kritikos, o knyga dėl populiarumo buvo išimta iš bibliotekų ir pardavimo. Bet žmonės ją plačiai skaitė, skolinamiesi vieni iš kitų. Knyga tapo tiesiog bestseleriu.

Rašyti kelionių įspūdžius tarp Sovietinės Lietuvos inteligentų, pabuvojusių užsienyje, ypač JAV, tapo populiariu. Tam neprieštaravo ir oficialioji komunistinė valdžia, turėdama savo išskaičiavimų ir siekdama per tokio pobūdžio kūrinius parodyti socializmo „pranašumus“ prieš kapitalizmą. To meto Lietuvos skaitytoją pasiekė rašytojų Vacio Reimerio *Užatlantės laišakai: kelionės po JAV įspūdžių mozaika* (1974) ir Antano Bieliausko *Po mėlyną Havajų dangumi. Kelionių įspūdžiai* (1986); žiniasklaidininkų, laikraščio *Tiesa* korespondentų JAV Alberto Laurinčiuko *Trečioji dolerio pusė* (1964) ir *Nematomi dangoraižiai* (1986), Jono Lukoševičiaus *Kolumbo rate ir už jo: Amerikietiški žurnalisto užrašai* (1982) ir kt. Šalia negailestingos kapitalizmo kritikos, ryškinant JAV politikos ir visuomenės problemas, skaitytojas rasdavo nemažai įdomių dalykų apie amerikiečių gyvenimą, kultūrą, pasiekimus, JAV gamtą. Autoriai užsimindavo ir apie JAV lietuvius, jų kasdienybę, didesnę dėmesį skirdami „pažangiečiams“. Tos knygos Lietuvoje buvo skaitomos. Šalia užsienio radijo laidų lietuvių kalba ir laiškus gaunančių iš giminių JAV pasakojimų bei pavienių išeivių turistų, knygos buvo dar vienas informacijos šaltinis apie tolimąją gerovės valstybę Šiaurės Amerikoje.

Vienas pirmųjų sovietinės Lietuvos mokslininkų, su kuriuo teko dažniau susidurti išeiviams, buvo bibliotekininkas Levas Vladimirovas, 1964-1970 metais vadovavęs New York'e esančiai JTO bibliotekai. Jo ryšiai neapsiribojo vien „pažangiečiais“, bendravo su kalbininku prof. Antanu Saliu, su „Santaros-Šviesos“ jaunaisiais liberalais. L. Vladimirovas su žmona mielai lankėsi šeimose, jei tik kur buvo kviečiamas. Pastebėta, kad „pokalbiuose jisai esąs labai santūrus ir iš viso mažai kalbąs (...) JAV atsidūrusių lietuvių tarpe jie turi daug pažinčių, kurias bando atnaujinti“²⁹².

291 Lietuvos generalinio konsulato New York'e apžvalga „Juozo Baltušio vizitas Amerikoje“. *Ten pat*, b. II (Svečiai iš Lietuvos 1960-1973 m.), I n.

292 1965 12 23 Lietuvos konsulo A. Simučio New York'e konfidencialaus *Pro memoria* Lietuvos diplomatinėi tarnybai nuorašas. *LTSC/PLA*, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), I n.

Neretai L. Vladimirovą į savo renginius pasikviesdavo „Santaros-Šviesos“ atstovai paskaityti paskaitas, pasisakyti ar padiskutuoti. Renginiuose kaip stebėtojai dalyvaudavo ir vienas kitas prieš ryšius su Lietuva nusiteikęs atstovas, „turintis tikslą painformuoti kai kuriuos veiksnius“²⁹³. Vienas toks renginys, vykęs 1966 m. viešame „Santaros-Šviesos“ New York'o skyriaus susirinkime, kuriame diskutuota apie „žodžius į tautą“ (t. y. rezoliucijų, manifestų poveikį, reikalingumą), buvo suteiktas žodis ir L. Vladimirovui. Tai paviešinus spaudoje, išeivijos visuomenėje kilo krizė. Išeivijos veikėjai, dalyvavę susirinkime, buvo apkaltinti „tautinės drausmės“ laužymu: VLIK'o leidžiamų ELTA biuletenių redaktorius V. Rastenis, kuris, būdamas susirinkimo moderatoriumi, suteikė žodį L. Vladimirovui; auditorijoje buvę du VLIK'o nariai – B. Bieliukas ir Algis Vedeckas – už tai, kad niekaip nereagavo į sovietinio pareigūno pasisakymą. VLIK'o pirmininkas V. Sidzikauskas, reikalavęs jų atsistatydinti iš VLIK'o, protestuodamas pats atsistatydino. JAV lietuviai tautininkai pašalino V. Rastenį iš savo gretų. Postus prarado ir „Santaros-Šviesos“ veikėjai S. Šimoliūnas ir A. Gureckas²⁹⁴.

Nemažas triukšmas išeivijos visuomenėje kilo ir tada, kai prof. Jonas Kubilius, Vilniaus universiteto rektorius, tuo metu buvęs Chicago'je kaip JAV-SSRS pasikeitimų programos narys ir dirbęs Chicago's universitete, privačiai muziko Juozo Kreivėno bute susitiko su keliais vyresniosios kartos inteligentais. Apie tai sužinojusi išeivijos spauda pasmerkė šį susitikimą, išvadindama jo dalyvius „išdavikais“. Nepaisant to, dr. Gediminas Galva rašė Lietuvos atstovui J. Kajeckui, jog susitikime J. Kubilius visiems padarė gerą įspūdį. Jis buvo nuoširdus, bet ganėtinai santūrus. Viešnagės metu jis nekėlė jokių klausimų ir vengė iššaukiančios propagandos. G. Galva pastebėjo, kad „kai kurių mūsiškių laikysena buvo tikrai apgailėtina, save žeminanti (...) Man ateina mintis, kad vietos nematoma ranka bandė įvaryti pleišta tarp lietuvių“. Įvertindamas įvykį J. Kajeckas pažymėjo: „atrodytų, kad spauda kiek reikalą perdėjo“²⁹⁵. Vėliau panašaus triukšmo dėl į JAV atvykusių mokslininkų jau nebebuvo. Lietuvių išeivių visuomenė pradėjo lyg ir „priprasti“ prie svečių, radikalus požiūris vis labiau užleido vietą, jei ne pritirimui, tai bent neutraliai pozicijai.

1968 m. JAV lankėsi astronomas Antanas Juška ir žinomas chirurgas dr. Jurgis Brėdikis, buvusios Lietuvos URM valdininko Juozo Brėdikio sūnus. Stažuotojai stengėsi aplankyti kuo daugiau miestų ir pasimatyti su savo srities specialistais (astronomais ir gydytojais). Bendravo laisvai, jokių temų nevengė. 1974 m. JAV stažavo

293 *Ten pat.*

294 Dapkutė, D. Lietuvių išeivijos santykių su okupuota Lietuva dinamika XX a. 6-9 dešimtmetyje. *Istorija*, 2001, t. 47, p. 40-41.

295 *Ten pat*, p. 41; 1965 12 07 J. Kajecko *Pro memoria* nr. 1774 „Dėl bendradarbiavimo su okup. Lietuva“ į Romą, Londoną ir Chicago. *LTSC/PLA*, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

SUTIKSIMĖ SVEČIUS IŠ LIETUVOS

Istorinė Amerikos lietuviams diena

Chicago lietuvių ir amerikiečių turistų grupė Vilniuje. Drauge su jais Lietuvos prezidentas J. Paleckis, premjeras M. Šumauskas, P. Romšauskis, komunistų partijos sekretorius A. Snieckus, Vytautas Zenkevičius ir užsienio reikalų ministras J. Preikšas.

Rugpiūčio 28 dieną Čikagos ir plačios apylinkės lietuviai suvažiavę į Santa Fe Parką, kuriame bus „Vilnies“ piknikas, turės progos sutikti nevien amerikiečių lietuvių turistus, grįžusius iš Lietuvos, bet ir SKAITLINGĄ GRUPĘ IŠ LIETUVOS ATVYKUSIŲ TURISTŲ.

Mūsų turistai Lietuvoje dalyvavo 20 metų tarybinės santvarkos sukakties iškilmingame minėjime, dainų šventėje, kurioje dainavo net 35,000 choristų. Jie galės jums papasakoti savo įspūdžius.

Turėsite progos pasikalbėti ir su iš Lietuvos atvykusiais tuisiais—rašytojais, poetais, brangiais mums svečiais.

ĮSIDĖMĖKITE:

**Sekmadienį, Rugpiūčio 28 dieną
SANTA FE PARK**

91st ir Wolf Road, Hinsdale, Ill.

Girdėsite kalbas apie Lietuvą. Meninę programą pildys keli mūsų dideli chorai.

Kviečiame visus dalyvauti. Prašome perduoti šią svarbią informaciją kitiems.

Susitikimas su skaitlinga grupe svečių iš Lietuvos bus istorinis įvykis. Nepraleiskite šios progos.

„Vilnies“ bendrovės direktorių taryba

Sutiksime svečius iš Lietuvos. Istorinė Amerikos lietuviams diena. „Vilnies“ skelbimas. LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 3, b. 10, l. n.

trys Vilniaus universiteto dėstytojai: Benediktas Juodka, Antanas Lukoševičius ir Rimas Šurna. Ieškojo kontaktų su švietimo srityje dirbančiais lietuviais. Mielai priiminėjo kvietimus lankytis šeimose. Laikėsi santūriai ir „vis aiškino apie tarybų Lietuvos ekonominę ir kultūrinę progresą“, bet „neturėjo argumentų nuneigti okupantų Lietuvon atneštus visokius suvaržymus“. Su jais bendravusiems susidarė įspūdis, kad „ieškodami kontaktų propagavimui „tarybų“ Lietuvos progreso patys gali sugesti...“²⁹⁶. 1975 m. į JAV atvyko dar trys mokslininkai iš Lietuvos: V. Bulovas, Romanas Krivickas ir Aleksandr'as Kulvets'as. Jie susirado dr. Domą Krivicką, kuris juos Washington'e supažindino su JAV Kongreso biblioteka ir ten dirbančiais lietuviais. Po to svečiai iš Lietuvos susitiko su L. Dambriūnu ir Vincu Trumpa²⁹⁷. Metai iš metų mokslininkai iš Lietuvos lankėsi JAV stažuotės tikslais.

Tam tikru proveržiu tapo 1985 m. rudenį surengta grupės Lietuvos kultūrininkų (aktorius Laimonas Noreika, literatūrologas Algimantas Bučys, prozininkas Vytautas Martinus ir poetas Marcelijus Martinaitis) viešnagė JAV. Nuo kitų panašaus po-

būdžio vizitų šis skyrėsi tuo, kad jo programoje iš anksto buvo numatytas ir svečių dalyvavimas „Santaros-Šviesos“ suvažiavime, kur jie skaitė pranešimus. Tai tapo

296 1968 06 27 Lietuvos generalinio konsulo A. Simučio *Pro memoria* nr. 1291/32-D-1 Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas. *Ten pat*; b. 11 (Svečiai iš Lietuvos 1960-1973 m.), l. n.; 1974 10 07 Lietuvos generalinio konsulo A. Simučio *Pro memoria* nr. 1616/32-D-4 Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas. *Ten pat*.

297 1975 09 29 Lietuvos atstovo S. Bačkio Washington'e konfidencialaus *Pro memoria* nr. 1602 į New York'ą, Chicago'ą ir Toronto'ą nuorašas. *Ten pat*.

tradicija. 1986 m. grupę sudarė rašytojas Juozas Aputis, istorikas Vytautas Merkys ir aktorius Vladas Bagdonas, 1987 m. – literatūros kritikas Vytautas Kubilius, poetė Judita Vaičiūnaitė bei istorikė Ingė Lukšaitė²⁹⁸.

Kaip bekalbėtume, bet ir okupacijos sąlygomis kultūrinis ir ekonominis progresas Lietuvoje buvo. Tačiau trūko demokratijos, žodžio ir tikėjimo laisvės, buvo persekiojami kitaip mąstantys, disidentai. Į tai jautriausiai reagavo dalis išeivijos, kuri manė, kad viskas pasikeis tada, kai Lietuva taps nepriklausoma. Mums reikia suprasti ir tą dalį išeivijos, ir tuos, kurie bendravo su atvykusiais iš Lietuvos, nes atvykusiems tai buvo labai svarbus ryšys su savo tautiečiais (ir moraline, ir praktine prasme – kaip patarėjai, pagalbininkai megzti ryšius su savo srities profesionalais, pagaliau jie su lietuviais galėjo leisti laisvalaikį).

Turistai iš Lietuvos prie Floridos lietuvių klubo. Mileris-Dzūkėlis, J. Metai ir bendražygiai. Vilnius: Mintis, 1979

Turistai iš Lietuvos

1967 m. liepos 11 d. lietuvių politinių organizacijų dokumente Pavergtų Europos tautų asamblėjos (ACEN) Kultūros-informacijos komitetui buvo nurodyta, kad iš Lietuvos lankytojų į JAV atvyksta labai nedaug. Tai daugiausia vyresnio amžiaus žmonės, ypač moterys, kurioms leidžiama aplankyti savo seseris, brolius ir vaikus²⁹⁹. Pagrindinės kliūtys platesniam turistų srautui į JAV buvo Sovietų Sąjungos sistemoje, Valstybės saugumo komiteto (KGB) priežiūroje.

Laikui bėgant komunistinė valdžia turistų skaičių jau buvo linkusi plėsti. Tiesa, ne eilinių žmonių, bet kultūros veikėjų sąskaita. Tai puikiai iliustruoja 1969 m. pradžioje Lietuvos SSR KGB vadovų pasitarimas, kur dalyvavo A. Sniečkus ir pasakė kalbą. Jis net keletą sykių pabrėžė būtinybę dirbant su išeivija remtis ne tik „pažangiaisiais“ veikėjais, bet ir į savo pusę patraukti platesnius išeivijos sluoksnius, siekiant išplėsti Sovietų Sąjungos šalininkų frontą. Tai, anot jo, galima pasiekti vykdant aktyvią propagandinę veiklą ir siunčiant į lietuvių kolonijas užsienyje gerai parengtas turistines Lietuvos kultūros veikėjų grupes. Kaip sektiną tokios kultūrinės infiltracijos į išeiviją pavyzdį A. Sniečkus nurodė 1969 m. sausio 13-28 dienomis JAV viešėjusią

298 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 56, 59.

299 1967 07 11 PLB (?) rašto ACEN Cultural-Information Committee New York'e nuorašas. KUB RSKRS, F. 2 - dr. Kazio Pemkaus fondas, J. Puzino dėžė, l. n.

Su svečiais iš sovietinės Lietuvos
O'Hare aerouoste Chicago'je 1972 m.
Iš kairės: rašytojas Jonas Avyžius,
S. J. Jokubka, R. Maliukevičius,
J. Mažeika, poetas Alfonsas Maldonis.
Vilnis ir vilniečiai. Vilnius–Čikaga, 1985

turistų grupę, kuriai vadovavo Sovietinės Lietuvos kultūros ministras Lionginas Šepetys³⁰⁰. Tai buvo pati gausiausia (21 žmogus) turistų grupė iš Lietuvos, kurioje be menininkų ir mokslininkų buvo ir politikos veikėjų. Grupė lankėsi New York'e, Philadelphia'je, Washington'e, Boston'e, Chicago'je, Los Angeles ir San Francisco. Spaudoje buvo rašoma, kad atvykusius sutiko ir tie, kurie kovoja už nepriklausomybę, ir tie, kurie remia dabartinį režimą Lietuvoje. Vieni ir kiti turistams rengė viešus susitikimus, tik skirtumas tas, jog pirmieji svečiams prisegė baltas, o vadinamieji „pažangieji“ – raudonas gėles. Atvykusieji visur stengėsi susitikti su išeiviais. Jeigu anksčiau turistai ar mokslinių delegacijų nariai iš Lietuvos „pasitenkindavo vizitais savo idėjos draugams – „pažangiesiems“ ir vienam kitam iš jiems priešingos ideologijos narių, tai šį kartą vizitai ir pasimatymai buvo sukoncentruoti ties naujaisiais ateiviais ir ypač akademinio jaunimu“³⁰¹. Turistams buvo skirtas laikas susipažinti su vietos įžymybėmis, susitikti su giminėmis, net buvo leista išsiskirstyti į išeivių šeimas praleisti vakarus. Bendraujant į kai kuriuos aštresnius išeivių klausimus ir pastabas kai kurie svečiai, vengdami politinių diskusijų, atsakydavo, kad tai „ne mūsų galioje, kaip jūsų ir mūsų galiūnai susitars, taip ir bus“³⁰². Tiesa, delegacijos nesulaukė platesnio išeivių spaudos ir radijo dėmesio bei reklamos. Rašė tik *Vienybė* ir kairiųjų dienraščiai *Vilnis* bei *Laisvė*, nors turistai lankėsi *Draugo* redakcijoje ir pas P. Petrutį *Margučio* radijuje. New York'e turistus globojo L. Vladimirovas, o daugiausia bendravo A. Šalčius, V. Tysliavienė, dr. Jokūbas Stukas, Jonas Mekas, o Chicago'je – muzikai J. Kreivėnas ir V. Jakubėnas, *Vienybės* bendradarbiai Edvardas Šulaitis ir V. Zalatorius, menininkai – Stasys Baras ir Kazys Varnelis³⁰³.

300 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 46.

301 Šulaitis, E. Susitikimai Amerikoje (Apie turistus iš Lietuvos Čikagoje). *Europos lietuvis*, 1969, vasario 25, nr. 9, p. 3.

302 1969 01 31 Lietuvos konsulo P. Daužvardžio *Pro memoria* Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas. LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 11 (Svečiai iš Lietuvos 1960-1973 m.), l. n.

303 *Ten pat*.

Daugiausia laiko, sausio 19-22 d., delegacija praleido Chicago'je – JAV lietuvių sostinėje. Visos šios viešnagės metu grupėje buvusių dainininko Eduardo Kaniavos ir aktoriaus Laimono Noreikos pasirodymai pirmą kartą buvo organizuoti ne tik „pažangiesiems“, bet ir dipukams. L. Noreikos repertuare, kaip pastebėjo istorikas A. Streikus, turbūt neatsitiktinai vyravo Justino Marcinkevičiaus, šalia Maironio ir Putino, poezija, kurioje tautiniai motyvai subtiliai pynėsi su sovietine ideologija. Anot paties atlikėjo, ji padarė didelę įtaką auditorijai. Pats L. Noreika šio vizito metu nemažai bendravo su „Santaros-Šviesos“ žmonėmis, buvo susitikęs su poetu Kaziu Bradūnu.

Grįžę iš šios kelionės, kurią galima pavadinti ir žvalgomoja ekspedicija, kultūrinių ryšių aktyvistai Lietuvoje ėmėsi naujų iniciatyvų. Siekiant sužadinti platesnės išeivijos dalies simpatijas sovietų valdžiai, stengtasi ne tik priminti gimtinės gamtos grožį, bet ir apeliuota į tai, kad Lietuvoje saugomas bei puoselėjamas tautinės kultūros paveldas. Apie Lietuvos SSR valdžios politiką išeivijos atžvilgiu išsamiai yra rašęs A. Streikus³⁰⁴. O ta politika tam tikra prasme buvo labai svarbi ir pačiai Lietuvai, jos gyventojams to meto sąlygomis – savotiškai stiprino tautinę savimonę. Vadinas, ir čia galima įžvelgti išeivijos vaidmenį.

Tokių grupių iš Lietuvos metai iš metų daugėjo (1970, 1972, 1973, 1974, 1979 ir t.t.), įtraukiant ne tik kultūros ir mokslo veikėjus ar valstybės funkcionierius, bet ir eilinius žmones. Grįžę apie JAV jie privalėjo skleisti negatyvią informaciją. Šios knygos autoriui, dar esant mokiniu, su tokiais agitatoriais teko susidurti. Berods, 1973 m. į Kuršėnų 1-ąją vidurinę mokyklą buvo atvykęs Lietuvos kompartijos funkcionierius Jonas Aničas, ką tik grįžęs iš JAV. Aktų salėje suvarytiems mokiniams aiškino apie agresyvią JAV politiką, Pentagono tikslus, dešiniųjų emigrantų neapykantą Tarybų Lietuvai, apie didingus pastatus, kuriuos pastatė Amerikos darbo liaudis, išnaudojama kapitalistų ir t.t. Šalia manęs stovėję keli mokinukai, kurių tėvai gaudavo siuntinius iš JAV giminačių, pusgarsiu stebėjosi: „Bet tie Amerikos darbininkai visi turi lengvasias mašinas“. Kai tais laikais sovietinėje Lietuvoje paprastam žmogui turėti lengvąją mašiną buvo vos ne stebuklas.

Agitatorių buvo visokių – vieni tiesiai dergė JAV valdžią ir didžiąją dalį išeivijos, kiti laikėsi rezervuotai, savo įspūdžius pasakojo lanksčiau ir diplomatiškiau. Klausytojai daugiau ar mažiau atsirinkdavo „grūdus nuo pelų“, gaudė net mažiausią pozityvą, bandė klausti. Visiems buvo suprantamas agitacinis fonas, kuris daugumą klausytojų mažai veikė.

Būtina pažymėti, kad norinčių turistiniais ar privačiais reikalais išvykti į užsienį būdavo kur kas daugiau nei išvykdavo. Kiekvienas norintysis būdavo specialios komisijos kruopščiai patikrinamas, – nepatikimiems ar kažkiek įtariamiesiems kelias būdavo uždarytas. Pavyzdžiui, 1975 m. buvo svarstomi 468 privatūs prašymai išduoti

304 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 46.

Piketas prieš Virgilijaus Noreikos koncertą New York'e 1968 m. lapkričio 24 d. „Dirva“, 1968, gruodžio 6, nr. 119, p. 3

leidimą laikinai išvykti į kapitalistines šalis ir priimti 366 neigiami sprendimai (78%), 1986 m. iš 1519 rašymų atmesti 853 (56%). Analogiškai buvo tikrinami ir norintys atvykti į Lietuvos SSR užsieniečiai³⁰⁵.

Lietuvos muzikų ir solistų koncertai JAV

Išeivijos gyvenimą septintojo dešimtmečio pabaigoje sujungino prasidėję atlikėjų, atvykusių iš sovietinės Lietuvos, koncertai.

Vienas pirmųjų 1968 m. į JAV atvyko solistas Virgilijus Noreika. Svečias buvo sutiktas nevienareikšmiai. Mat kultūrinės ir politinės organizacijos nebuvo iš anksto nutarusios, ką daryti tokiais atvejais. Reklaminį skelbimą apie V. Noreikos koncertą Chicago'je atsisakė dėti laikraštis *Naujienos*, o katalikų dienraštis *Draugas* įdėjo. Laikraštis rašė: „Plačiai visoje Europoje koncertavęs ir ypatingai gerai kritikų įvertintas Vilniaus Operos solistas Virgilijus Noreika atvyksta į Chicago. Jo dainų ir arijų vakarą rengia privačių asmenų grupė susidedanti iš D. Bielskaus, R. Dirvonio, R. Domarkaitės, V. Germano, D. Korzonienės, R. Kviklytės, L. Mockūno, dr. T. Remeikio, A. Valaitytės, V. Vepšto, L. Vėžienės ir G. Vėžio“³⁰⁶. Chicago'je į jo koncertą bilietai buvo visi išpirkti, klausytojų susirinko per tūkstantį. O New York'e liko neparduotų bilietų. Be to, dainininką, kaip Sovietų Sąjungos atstovą, pasitiko piketuotojai ir Lietuvos okupaciją smerkiantys šūkiai. Pavyzdžiui, New York'e piketavusi vyčių ir ateitininkų jaunuolių grupė turėjo plakatus su užrašu: „Noreika – yes, Russia – no“. Viename plakate buvo užrašas, kad koncertą ruošia Lietuvos okupantams tarnaujantys laikraščiai *Vienybė* ir *Laisvė*³⁰⁷.

Prieš ir po koncerto kilę ginčai bylojo apie nemažos išeivių dalies siekius užmegzti ryšius su iš Tėvynės, kad ir okupuotos, atvykusiais menininkais. Viena vyresnioji skautė po koncerto pasakė savo vadovei: „Sese, šis vakaras man davė daugiau Lietuvos negu aš radau jos knygoje“. Išryškėjo ir muzikinio išeivijos elito, ir paprastų žmonių noras neoficialioje aplinkoje, prie vaišių stalo, pabendrauti su svečiais, išsipasakoti, paaiškinti priežastis, dėl kurių jie buvo priversti palikti Lietuvą. Antra

305 Streikus, A. Vakarų kultūrinės įtakos ribojimas Sovietų Lietuvoje 1965-1986 m. *Genocidas ir rezistencija*. 2008, nr. 1 (23), p. 14.

306 *Draugas*, 1968, lapkričio 5, nr. 261, p. 8.

307 1968 II 26 Lietuvos generalinio konsulo A. Simučio *Pro memoria* nr. 2122/32-J LDT nuorašas. LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 1 (Lietuvos dainininkai Amerikoje 1968-1970 m.), l. n.

vertus, baimintasi sovietinės propagandos intervencijos ir patriotiškai nusiteikusių išeivijos gretų ardymo³⁰⁸. Vieni renginiai vykdavo sausakimšėse salėse, kiti – apytuštėse. Tai priklausė nuo organizatorių, reklamos, vietovės, laiko ir net oro³⁰⁹. O taip pat ir nuo priešiška nusiteikusių išeivių organizacijų aktyvumo. Priešiškos pozicijos laikėsi ALT'a, VLIK'as, Šaulių sąjunga, korporacija Neo-Lithuania, Lietuvos karių veteranų sąjungos „Ramovė“ Chicago's skyrius, Lietuvos moterų federacijos Chicago's klubas. Tiesa, Lietuvoje prasidėjus Sąjūdžiui priešiškas iš Lietuvos atvykstantiems atliktiems ėmė slūgti.

Iš Lietuvos atvykstančių solistų koncertai supanašėjo, todėl publikai ilgainiui darėsi nuobodūs. Daugiau pageidavo lietuvių autorių, net išeivijos kūrėjų darbų. Perpratę išeivių psichologiją, atvykstantieji ėmė dažniau atlikti išeivijos kompozitorių Kazimiero V. Banaičio, Vlado Jakubėno, Juozo Žilevičiaus kūrinius. Klausytojai reiškė nepasitenkinimą net menkiausiomis smulkmenomis, o jei išgirdavo dainuojant rusiškai, ne juokais užsirūstindavo³¹⁰.

Prasidėjus pertvarkai („perestroikai“) ir palengvėjus kelionėms į užsienį, JAV ėmė lankytis ne tik solistai, bet ir chorai bei ansambliai – pramoginiai, folkloriniai, choreografiniai. Amerikoje surengė koncertų „Armonika“, „Oktava“, „Ratilio“, „Virgo“, „Vilnius“, Vilniaus universiteto ir Vilniaus pedagoginio instituto studentų meno kolektyvai, kabaretas „Tarp girnų“, Aliukai, „Antis“, „Fojė“, „Medus“. Didžiulis koncertuojančių atlikėjų srautas iš Lietuvos 1989-1990 m. ėmė kelti išeiviams susirūpinimą. Mat dalis atlikėjų į JAV atvykdavo vien komerciniais tikslais, o, be to, vietiniai atlikėjai atsidūrė šešėlyje ir pasijuto esą mažai kam reikalingi³¹¹.

1968-1987 ir 1988-1990 m. JAV apsilankė dainininkai Nijolė Ambrazaitytė, Gražina Apanavičiūtė, Irena Brazauskienė, Elena Čiudakova, Vaclovas Daunoras, Jonas Girijotas, Eduardas Gutauskas, Algirdas Janutas, Jonas Jocys, Sofija Jonaitytė, Danguolė Juodikaitytė, Eduardas Kaniava, Giedrė Kaukaitė, Aldona Kisielienė, Edmundas Kuodis, Vincentas Kuprys, Regina Maciūtė, Juozas Valikonis, Arvydas Markauskas, Egidijus Mažintas, Veronika Povilionienė, Danielius Sadauskas, Elena Saulevičiūtė, Aušra Stasiūnaitė, Sigutė Trimakaitė; jų akompaniatoriai Robertas Bekionis, Melita Diamandidi, Žaneta Noreikienė, Gražina Ručytė-Landsbergienė, Gytis Trinkūnas; pianistai Aldona Dvarionaitė, Justas Dvarionas, Aldona Smilgaitė-Darinienė, Povilas Stravinskas; smuikininkai Jurgis Dvarionas, Raimundas Katilius; klarnetininkas Algirdas Budrys; Lietuvos styginių kvartetas – Eugenijus Paulauskas, Kornelija Malinauskaitė, Jurgis Fledžinskas, Romualdas Kulikauskas; Lietuvos

308 Petrauskaitė, D. *Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870-1990: tautinės tapatybės kontūrai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 854-855.

309 *Ten pat*, p. 858-859.

310 *Ten pat*, p. 860.

311 *Ten pat*, p. 865, 866, 867.

APLANKYKITE

LIETUVA

ŠIĄ VASARĄ

*

Vykite su vienu
mūsų tūru į
VILNIŲ
Sprausminių
Orlaivius

*

Du išvykimai
LIEPOS 23
RUGPILČIO 13

*

Registruokitės
dabar!

GORDON TRAVEL

SERVICE
220 So. State St.,
Chicago 4, Ill.
WE 9-6362

Read Your Union Paper!

COSMOS TRAVEL BUREAU
SKELBIA 1961 EKSKURSI-
JAS Į LIETUVĄ

Apžiūrėk miestus
Aplankyk gimines

Specialės grupinės ekskursijos
ruošiamos lėktuvais arba laivais.
Viečių skaičius ribotas,
reikia rezervuoti iš anksto.

Mes taip pat padedam atkeliauti
jūsų giminėms iš USSR

Smulkesnių ir pilnesnių informa-
cijų rašykite arba skambinkite:

COSMOS
TRAVEL BUREAU, Inc.
45 West 45th Street,
New York 36, N. Y.
Telefonas Circle 5-7711

Seniausia ir labiausia patikima
kelionių agentūra

PAMATYK DAINŲ KRAŠTĄ, LIETUVĄ!

Norinti važiuoti į Lietuvą šią vasarą ir atlankyti savuosius,
dabar užsakykite sau vietas.
Iš Chicago per **WIDE WORLD TRAVEL, Inc.** išvažiuos
dvi turistų grupės:

Viena — Birželio 18 dieną, kita Liepos 24 dieną.
Dar yra pirmoje ir antroje grupėje po kelias vietas.
Greitai kreipkitės prie —

Wide World Travel, Inc.
EVERGREEN PLAZA
95th St. & Western Ave., Chicago 42, Ill.
Laiškus galite rašyti lietuviškai ar angliškai,
GA 2-0640 BE 3-1104

Penktas pusl. — Vilnis — šeštadienis, geg. 20, 1961

Turizmo į Lietuvą reklamos dienraštyje „Vilnis“.
LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 3, b. 10, l. n.

kamerinis orkestras, vadovaujamas Sauliaus Sondeckio; kompozitoriai Eduardas Balsys, Algimantas Bražinskas, Jurgis Gaižauskas, Benjaminas Gorbulskis, Vytautas Klova, Vytautas Laurušas, Antanas Račiūnas, Antanas Rekašius; muzikologai Juozas Gaudrimas, Vytautas Landsbergis; birbynininkai Jonas Bikauskas, Antanas Smolskis; kanklininkės Regina Burneckytė, Elena Poškutė; lengvosios muzikos atlikėjai Gintarė Jautakaitė, Vytautas Kernagis, Birutė Petrikytė, Violeta Rakauskaitė ir kiti.

Lietuvos atlikėjams tokie vizitai buvo visapusiškai naudingi – ne tik savireklamos bei finansinė, bet ir pažintinė prasme. Matė kitą gyvenimą, susipažino su Amerika, susitikdavo gimines. Grįžę savo artimiesiems, draugams pasakodavo apie tolimą ir turtingą kraštą. Jų pačių požiūris keitėsi, stiprėjo vidinis antisovietizmas. Neatsitiktinai jie, t.y. intelektualai, kūrė Sąjūdį, ir jį palaikė praktiškai visa Lietuvos kūrybinė inteligentija.

JAV lietuvių vizitai (turistiniai ir mokslo) į Lietuvos SSR

JAV lietuviai turistai Lietuvoje. Išeivija nuolat jautė nostalgiją savo gimtajam kraštui, ilgėjosi giminių Lietuvoje. Neužteko laiškų ar telefoninių pokalbių. Norėjosi nors laikinai sugrįžti į Tėvynę, pasižvalgyti po ją. Susidarius palankesnėms politinėms sąlygoms, atsirado galimybė gimtinėje apsilankyti kaip turistams. Suprantama, jų labai laukė ir artimieji. Bet tai nebuvo paprastas reikalas, ne visi galėjo ir norėjo tuo pasinaudoti.

1959 m. liepos 23 d. iš New York'o per Maskvą į Lietuvą išskrido pirmoji JAV „pažangiųjų“ lietuvių grupė. Joje buvo 22 asmenys, daugiausia išeivijos kairiųjų kultūros ir visuomenės veikėjai: Jonas S. Jokubka, Jonas Gasiūnas, Algirdas Margeris, Antanas Metelionis, Rojus Mizara, Katryna Petrikienė, Kristina ir Jonas Stanislovai-

čiai, Mildred Stenslerienė ir kiti – darbininkai, amatininkai, žurnalistai, medikai. Suti- kimo Vilniuje metu R. Mizara neslėpdamas kalbėjo: „Mums, seniai gyvenantiems toli nuo gimtosios šalies, nuolat gresia nutautėjimo pavojus, ir mes sąmoningai žinome ar bent gaivališkai jaučiame, kad tik Tarybų Lietuva yra mums ta oazė, kurioje galime atsikvėpti, pasisemti tų syvų, kurie pratęsia mūsų, kaip lietuvių, egzistenciją“³¹². Tokias ekskursijas pažangieji rengė kasmet, o kai kada net po kelias. Nors, kaip rašė savaitraštis *Dirva*, „pažangiečiai“ yra sovietinės Lietuvos valdžios svečiai ir jie vežiojami valdiškomis priemonėmis, jiems rengiami susitikimai bei priėmimai, jiems rodoma, kas tik geresnio yra Lietuvoje, o už visa tai jie iš anksto turi viskuo stebėtis, gėrėtis ir kiekviena proga sakyti, kad tokių stebuklų niekur nėra matę³¹³, bet jie Lietuvoje turėjo galimybę susitikti ne tik su giminėmis, bet ir su kitais paprastais šalies gyventojais. Vien tas faktas jau buvo psichologiškai svarbus – atsirado galimybė pamatyti gyvus amerikiečius iš JAV, kurių juodai kritikavo komunistiniai ideologai ir jų talkininkai.

Lietuvių išeiviją ragino lankytis Lietuvoje ne tik „pažangieji“, bet ir laikraštis *Vienybė* bei jaunieji liberalai, susitelkę „Santara-Šviesa“ organizacijoje. Nemažas pa-

Nelaiminguosius 1961 metus palydint amžinybėn...

Palydėdami amžinybėn nelaiminguosius 1961 – VIENYBĖS deimantinio jubiliejaus – metus, norime padėkoti visiems, taip giliai mus užjautę – siems, netekus vyro ir tėvo, o Vienybės skaitytojams, bendradarbiams ir rėmėjams – leidėjo ir redaktoriaus. Dėl gausybės laiškų ir užuojautų iki šiol nepajėgėm visų vardus paskelbti laikraščio skiltyse, ar asmeniškai padėkoti. Bet tai pasistengsime greitai atlikti.

Skausmais ir smūgiais išraižyta Juozo Tysliavos širdis mums liudija, kaip giliai jis sielojosi savo kūrybos, Vienybės ir visais lietuviybės reikalais. Net mirties agonijoje, jis daugiausia rūpinosi, kaip bus su Vienybe, kuriai jisai atidavė apie 30 savo geriausių gyvenimo metų...

Zengdami į Naujuosius 1962 Metus, esame pasiryžę vykdyti visa tai, ko Juozas Tysliava labiausiai troško: Vienybę, seniausią lietuvių laikraštį pasaulyje, padaryti įdomiausiu plačiausiai VISŲ lietuvių skaitomu laikraščiu, neužmiršdami ir "mūsų kraujo, mūsų dvasios brolių", anapus... išleisti jo poezijos ir "DABAR" rinktinę, o Vienybės namus, kuriuose jisai praleido gražiausias savo gyvenimo dienas Amerikoje ir kuriuose sutelkta tiek daug jo paties surinkto lietuviško-

sios spaudos archyvo nuo AUŠROS laikų, padaryti lietuviybės namais, marmuro prieangyje įrašant "FOETO JUOZO TYSLIAVOS NAMAI".

Be visų tų darbų, šiais ateinančiais metais teks atlikti dar viena mūsų pareiga: palaidoti jo pelenus ir supilti kapą gimtoje Lietuvoje, rašytojų kalnelyje, Rasų kapinėse Vilniuje, kur ilsis jo kolegos – rašytojai Balys Sruoga, Kazys Binkis, Petras Vaičiūnas, Petras Cvirka ir kiti. Toks buvo mirusiojo troškimas.

Juozas Tysliava nepaliko jokių piniginių sutaupų, ar apdraudų, kaip Amerikoje įprasta. Jis mums paliko savo poezijos rankraščius, Vienybę ir tuksančius draugų, kurie dosniai aukoja ir laikraštį prenumeruoja, kad tik VIENYBĖ gyvuotų.

Atminimui, visiems bičiuliams ateinančiais 1962 metais nusiųsime plokštelę, kurioje bus Juozo Tysliavos paskutinė kalba vienybiečiams, pasakyta deimantinio jubiliejaus minėjime, jo paties deklamuojamas eilėraštis ir, dainos, kurioms muziką parašė Vanaigaitis, Žilevičius ir kt.

Iš širdies gilumos visiems dėkoduami,

VALĖ TYSLIAVIENĖ IR SŪNUS JUOZAS VIENYBĖS LEIDĖJAI

Cvirkos ir Sruogos kapai Rašytojų kalnelyje, Rasose, Vilniuje.

S. Narkėliūnaitės nuotrauka

Iškarpą iš laikraščio „Vienybė“, 1961 m. gruodžio 29 d. LCVA/PLA. Lietuvo konsulato Čikagoje fondas, dėžė nr. 14, b. 10.

312 Petronis, J. *Rojus Mizara. Gyvenimo ir kūrybos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 88.

313 Po Lietuvą vežioja 47 „maldininkus“. *Dirva*, 1960, liepos 22, nr. 84, p. 1.

JAV lietuvių – 35 žmonių turistų – grupė Vilniuje 1965 m.

Iš kairės: antra P. Jasiulionienė, trečias – J. Mileris, ketvirtas – J. Gasiūnas, penktas – L. Kapočius (LSSR atstovas).

Mileris-Dzūkelis, J. Metai ir bendražygiai. Vilnius: Mintis, 1979

stangas dėjo jau minėtas Algimantas P. Šalčius, garsaus ekonomisto prof. Petro Šalčiaus ir rašytojos A. Gustaitytės-Šalčiuvienės sūnus. Jis su žmona 1956 m. New York'e įsteigė Almaus dailės galeriją, iš kurios vėliau (1961 m. prisidėjus Jurgiui Mačiūnui) išsirutuliojo „Fluxus“ judėjimas. Galerijoje buvo nuolat eksponuojami lietuvių dailininkų (Vytauto Jonyno, Adomo Galdiko ir kt.) darbai, koncertuodavo iš Lietuvos atvykę menininkai, vyko lietuvių poezijos vakarai. Savo iniciatyva A. Šalčius iš okupuotos Lietuvos kvietėsi kultūros ir visuomenės veikėjus. Už tai JAV LB buvo dažnai ignoruojamas³¹⁴. Jis bandė įkurti kultūrinę pelno nesiekiančią instituciją *The American Lithuanian Foundation*, remti menininkus. 1962 m. grįžęs iš sovietinės Lietuvos A. Šalčius rašė: „Tėvynės lietuvių, kaip man asmeniškai atrodo, nuoširdus domėjimasis Amerikos kultūrine veikla bei jų noras palaikyti su mumis galimai platesnius ryšius, paskatino parvažiavus konkretizuoti kultūrinio ryšio planus apie kuriuos jau bene šešti metai ginčijamės“. Jis kalbėjo, jog pavyko Lietuvoje susitarti ateinančią sezoną į Vilnių pasikviesti bent penkis JAV lietuvių menininkus³¹⁵. A. Šalčius aktyviai kvietė ir ragino JAV lietuvių kultūrininkus (dainininkus Stasį Barą, Daną Stankaitytę, Joną Vaznelį, muziką Aleksandrą Kučiūną, Dainavos ansamblio vadovą Vytautą Radžių, dailininkus V. Jonyną ir kt.) vykti į Lietuvą ir pristatyti savo kūrybą. ALT'os veikėjai įtarė, kad per A. Šalčių veikia SSRS ambasados darbuotojai, skleisdami propagandą ir vykdydami šnipinėjimo veiklą, prisidengiant taip vadinamais „kultūriniais ryšiais“³¹⁶.

Vienas iš pirmųjų dipukų, apsilankiusių Lietuvoje 1960 m. pradžioje, buvo dailininkas Antanas Varnas, kuris vyko su JAV architektais. Lankėsi Maskvoje, Leningrade, Rygoje ir tris dienas Vilniuje. Pokalbyje su diplomatu S. A. Bačkiu A. Varnas

314 Šalčius Algimantas (Almus) Petras. *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai: biografijų žinynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, t. 2, p. 319–320.

315 1962 09 03 A. P. Šalčiaus laiško JAV lietuvių menininkams trafaretas. *LTSC/PLA*, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959–1983), l. n.

316 1962 09 21 ALT J. Talalo iš Chicago's konfidencialus laiškas Lietuvos diplomatinei tarnybai JAV ir LLK pirmininkui V. Sidzikauskui. *Ten pat*.

pažymėjo, kad Lietuvos lietuviai labai nori, kad JAV lietuviai atvyktų į Lietuvą, pažiūrėtų, kaip jie gyvena. Pats S. Bačkis pastebėjo, jog nepavyks sustabdyti JAV lietuvių turistų srauto, bet reikia, kad „spauda turistus kiek apšviestų ta prasme, kad jie grįžę netaptų Sovietų propagandistais... Tai didžiausias pavojus, kuriam turistai *nolens volens* pasiduoda“³¹⁷.

JAV lietuvių ekskursijas į Lietuvą nuo 1960 metų ir vėliau organizavo keletas kelionių agentūrų: *Wide World Travel* biuras, kuriame lietuvių skyrių vedė Walter'is Rask-Rasčiauskas ir *Gordon Travel* biuras Chicago'je, *Cosmos Travel* biuras New York'e bei Adomonių vadovaujamas siuntinių ir turizmo biuras Boston'e. Pavyzdžiui, 1972 metais *American Travel* biuras išsiuntė į Lietuvą 10 ekskursijų. Buvo nurodomos ir bilietų kainos: nuo New York'o – 660 dol., o nuo Chicago's – 760 dol.³¹⁸ Įdomu pastebėti, kad turistai iš JAV buvo skirstomi į „Lietuvos svečius“ ir likusius. Dokumentuose fiksuojama, kad „Lietuvos svečiams“, t.y. komunistuojantiems ar pasisakantiems už glaudžius ryšius, kelionė atsiėjo pigiau. Pavyzdžiui, 1965 metais turistams, vykstantiems per Maskvą į Vilnių ir grįžtantiems per Varšuvą, kelionė kainavo 1200 dolerių, o komunistuojantiems – apie 800 dolerių³¹⁹. Vadinasi, skirtumą padengdavo kviečiančioji pusė.

Lietuvos diplomatai Amerikoje atkreipė dėmesį, kad apie minėtų agentūrų ekskursijas į Lietuvos SSR skelbia išeivių spauda: *Darbininkas, Tėvynė, Draugas, Naujienos, Keleivis, Tėviškės Žiburiai, Vienybė*³²⁰, jau nekalbant apie kairiuosius laikraščius.

Atvykstančių iš JAV lietuvių visuomet laukė giminaičiai, ne tik norėdami susitikti ir pasimatyti su artimu žmogumi, bet ir tikėdamiesi lauktuvių. Būdavo atvežami pilni lagaminai rūbų, papuošalų, suvenyrų ir tokių niekučių, kaip kramtomoji guma, kurios niekas nebuvo matęs, ir panašiai. Be to, visus giminaičius išeiviai apipirkdavo specialiose parduotuvėse, kai kada būdavo nuperkamos net lengvosios mašinos. Vietiniai stebėdavosi turtingumu ir gerumu tų „amerikonų“, kurie, dažnai jau pensininkai, išleisdavo net iki keliolikos tūkstančių dolerių. Neturime statistikos, kiek JAV lietuviai iki 1990 metų išleido pinigų giminėms dovanoms, bet, reikia manyti, kad suma gali siekti keliolika milijonų dolerių.

JAV lietuviai krepšininkai Lietuvoje 1967 metais. Ypač daug ginčų ir diskusijų sukėlė JAV lietuvių krepšininkų kelionė į Lietuvą. Lietuvoje šiai ekskursijai tarpininkavo Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komitetas. Tai buvo pirmasis lietuvių išeivių bandymas užmegzti ryšius su sovietine Lietuva ir gana sė-

317 1960 04 15 S. Bačkio iš Washington'o *Pro memoria* „Arch. Antano Varno vizitas Vilniuje, jo grįžimas ir įspūdžiai“ LDT vidaus informacijai nuorašas. *LTSC/PLA*, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 3, b. 10 (Ekskursijos Lietuvon 1959-1982 m.), l. n.

318 Kelionių agentūrų reklaminiai pranešimai. *Ten pat*.

319 1965 09 22 Lietuvos konsulo P. Daužvardžio *Pro memoria* Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas. *Ten pat*.

320 1970 04 22 Lietuvos generalinio konsulo A. Simučio iš New York'o *Pro memoria* nr. 687/32-D-L LDT nuorašas. *Ten pat*, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

Akimirka iš Amerikos lietuvių ir Vilniaus „Statybos“ krepšinio rungtynių 1967 m. Iš kairės: R. Endrijaitis, A. Razutis, R. Ansevičius, J. Jankauskas, J. Rimkus, A. Galinaitis, L. Venclova. Čerkeliūnas, K., Mickevičius, P., Krašauskas, S. *Išėivijos lietuvių sportas 1944–1984*. Torontas, 1986, p. 439

kmingas. Apie JAV lietuvių krepšininkų išvyką yra paskelbęs atsiminimus Edvardas Šulaitis³²¹.

Vykimo į Lietuvą mintis buvo svarstoma keletą metų. Kai žiniasklaidininkas E. Šulaitis gavo teigiamą tuo klausimu atsakymą iš Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komiteto pirmininko pavaduotojo Vytauto Kazakevičiaus, jis susisiekė su Chicago's ASK „Lituanicos“ klubo pirmininku ir šio klubo krepšinio komandos treneriu Rimantu Dirvoniu. O šis tarėsi su savo bendraminčiais – Akademinio skautų sąjungos veikėjais bei ryšių su Lietuva rėmėjais Vytautu Germanu ir T. Remeikiu. Trijulės iniciatyva buvo sudarytas krepšininkų išvykos į Lietuvą komitetas – rėmėjų grupė: be jau minėtų asmenų į grupę dar įėjo R. Babickas, sporto veikėjas Jonas Kaunas, santarietis Raimundas Mieželis, ateitininkas Jonas Račkauskas (vėliau, kilus triukšmui, pasitraukė), neolituanas Romas Stakauskas. Buvo pabrėžta, kad išvyką organizuoja privačių asmenų-rėmėjų grupė ir jos vykdyme nedalyvauja jokia išėivijos sportinė, kultūrinė ar politinė organizacija. Rėmėjų sąrašą sudarė apie 60 asmenų (keli jų, pajutę spaudimą, išsibraukė, bet toliau išvyką rėmė). Rėmėjai ir koordinatoriai parengė viešą pareiškimą spaudai, kurį išspausdino *Draugas* ir *Vienybė* (neskaitant *Vilnies* ir *Laisvės*, nes nuo jų organizatoriai griežtai atsiribojo)³²². Nepaisant to, kad iš JAV Valstybės departamento buvo gautas užtikrinimas, jog sportininkų vizitas į Lietuvos SSR jokių pavojų Lietuvos okupacijos nepripažinimo politikai nesukels, išėivijos politiniai veiksniai reiškė didžiulį nepasitenkinimą ir VLIK'as, ALT'a bei PLB krepšininkų išvyką viešai pasmerkė.

Lietuvon išvyko: grupės vadovas R. Mieželis, koordinatoriai – R. Babickas, dr. G. Byla, E. Janulaitis, A. Juškys. Krepšininkai – treneris R. Dirvonis, A. Galinaitis,

321 Šulaitis, E. Išėiviją ant kojų sukėlęs žygis į Lietuvą. Minint 40-ąsias lietuvių krepšininkų išvykos į Lietuvą metines. *Amerikos lietuvis*, 2007, rugpjūčio 25, nr. 34, p. 15, 27; rugsėjo 1, nr. 35, p. 10–11.

322 *Išėivijos lietuvių sportas 1944–1984*. Redaktoriai Kęstutis Čerkeliūnas, Pranas Mickevičius ir Sigitas Krašauskas. Torontas: J. B. Danaitis, Time Press Litho Ltd., 1986, p. 436.

10-OJI IR PASKUTINĖ 1972 METŲ EKSKURSIJA Į LIETUVĄ!!!

1972 METAIS WALTER RASK-RASČIAUSKAS NUVEŽĖ NET 9 EKSKURSIJAS Į LIETUVĄ. VISOS BUVO PILNOS. KALĖDŲ IR NAUJŲ METŲ LAIKU RUOŠIAMA DAR VIENA KELIONĖ. NORINTIEJI PRALEISTI METŲ ŠVENTES SU ARTIMAISIAIS LIETUVOJE, SKUBĖKITE REGISTRUOTIS – YRA TIK KELIOS LAISVOS VIETOS. PATOGI DATA STUDENTAMS, MOKYTOJAMS, PROFESORIAMS, IŠVYKSTA GRUODŽIO 21 DIENĄ – GRĮŽTA SAUSIO 4 DIENĄ (14 dienų).

11 DIENŲ PRALEIDŽIA LIETUVOJE.

KAINA: NUO NEW YORKO — \$660.00

NUO CHICAGOS — \$760.00

Taip pat paruošiamė kvietimus giminėms atvykti į Ameriką. Dabar pats laikas pradėti rūpintis iškviėtimu 1973 metų vasarai.

AMERICAN TRAVEL SERVICE BUREAU

9727 S. Western Avenue

Chicago, Illinois 60643

TELEFONAS (312) 238-9787

Apie lietuvitukų ekskursiją į Lietuvą

Amerikos lietuvitų jaunimo viešėjimas buvo plačiau nušviestas spalio 22 d. Zalatorių bute įvykusiame susirinkime, kuriame dalyvavo daugiau negu 30 Chicago ir Cicero lietuvitų veikėjų – keli laikraščių redaktoriai, būrys mokytojų, visuomenininkų. Čia buvoparodytas pusės valandos spalvotas filmas, kuriame buvo nemaza vaizdų iš pačios stovyklos prie Kauno marių. Taip pat vaizdai iš šios grupės viešėjimo Palangoje, Nidoje, Kaune, Vilniuje ir kitur. Mok. V. Lapėnas parodė skaidrių iš šios išvykos, kurias jis pats darė Lietuvoje. Kalbėjo išvykos organizatorius ir jos vadovė, o taip pat ir jaunieji dalyviai, kurie atsakė į susirinkusių klausimus. Klausimų-ataskymų periodą pravedė išvykos organizatorius mok. J. Kreivėnas, kuris pažymėjo, jog bus dėdama pastangų panašią išvyką organizuoti ir kitais metais ir kvietė iki šiu metų pabaigos į ją registruoti savo vaikus. Diskusijose plačiau pasireiškė kun. J. Vaišnys, dr. Kaunas, dr. Kriaučėliūnas, dr. Baguta, D. Bielskus ir kt. Dalyvavo ir Edmundas Bagdonas iš Kauno, kuris ilgą laiką svečiuojasi pas dr. P. Kistelių.

Visą savaitę Čiurlioniogalerijoje, Chicago, vyko viešnios iš Kanados – dail. Editos Stankuvienės tapybos paroda. Parodoje buvo išstatyta 40 paveikslų: 28 aliejai ir 12 akvarelių. Dailininkės mėgiamos temos – gamtos peizažai, ežerų pakraščiai, vienišos sodybos. Tai daugiau kietos ir šaltos Kanados šalturteriški motyvai

Į VAIRIOMS ŠVENTĖMS
PAPUOŠALŲ GAUSITE

Alice's Florist Shop

107-04 Jamaica Ave. Richmond Hill, N. Y.

— Gėlės įvairiom progom —

Maloniai kviečiame kaiminystėje gyvenančius tautiečius atsilankyti arba paskambinti telefonu 846-5454; vakare: 738-1946. Čia rasite nuoširdų lietuvitšką patarnavimą.

Ekskursijos į Lietuvą. „Vienybė“, 1972 m. spalio 27 d., p. 5

Apie lietuvitukų ekskursiją į Lietuvą. „Vienybė“, 1972 m. spalio 27 d., p. 5

R. Gudas, A. Jankauskas, J. Jankauskas, V. Jansenas, J. Kaunas, R. Miknaitis, P. Miniotas, A. Razutis ir A. Saputavičius. 1967 m. rugpjūčio 17 d. grupė pasiekė Vilnių. Lietuvoje krepšininkai sužaidė penkerias rungtynes, iš kurių dvi laimėjo ir tris pralaimėjo. Iš Lietuvos pasuko į Suomiją, kur abejas rungtynes pralaimėjo Suomijos rinktinei, Švedijoje laimėjo prieš tos šalies čempionus³²³. Politinių susidūrimų krepšininkams Lietuvoje pavyko išvengti. Išvykos dalyviams, anot istorikės D. Dapkutės, neteko dalyvauti jokiame renginyje, kuris turėtų politinį atspalvį. Įvertindamas išvykos naudą Bronys Raila pabrėžė, kad „ji itin aštriai iškėlė pačią išeivijos ir okupuotos Lietuvos lietuvitų santykiavimo problemą, daugelį paskatino susidomėti ir vienaip ar kitaip spręsti, ieškoti naujų kelių, bandyti, tirti, ką nors daryti, rizikuoti“³²⁴. O štai R. Mieželis, po 18 metų prisimindamas išvyką, sakė, kad buvo pralaužti ledai ir atidarytos durys, nes ryšiai buvo būtini ir reikalingi. Jis akcentavo, jog „jie ten ir mes čia – esame lietuviai ir lietuvis su lietuviu turi turėti ryšį. Tikslas buvo pasiektas, tik, žinoma, po daug ir per didelių vargų... tik jo tęstinumas buvo per silpnas. Ilgai dar truko, kol

323 Ten pat, p. 435, 437.

324 Ten pat, p. 440.

prasidėjo didesnis tarpusavis judėjimas ir geresni ryšiai. Pagaliau ir nuomonė tuo reikalu pasikeitė, bent daugumos...“³²⁵.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos laikotarpiu Lietuvoje vėl lankėsi JAV lietuvių krepšininkų komanda. Aš, pakviestas savo kolegos dėstytojo Algirdo Kaminsko, vieno iš krepšinio komandos „Statyba“ trenerių, ėjau žiūrėti ne tik rungtynių tarp „Statybos“ ir JAV lietuvių, bet tiesiog pasidairyti į išeivijos sportinį jaunimą, pasigėrėti išeivijos lietuviukais. Tuo metu tokie svečiai Lietuvoje dar buvo retenybė. Nors „Statybos“ vyrai savo tautiečius iš užatlantės įveikė, susitikimas su išeivijos sportiniu jaunimu kėlė malonų jausmą ir už tai, kad jie atvyksta pas mus sunkiu šaliai laikotarpiu. Vienas krepšininkas iš JAV – Jonas Karpis liko metams žaisti „Statybos“ komandoje.

JAV lietuvių jaunimas Lietuvoje. Nemažo triukšmo išeivijoje sulaukė JAV lietuvių vaikų ekskursija į Lietuvą. 1968 m. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komitetas paskelbė kvietimą išeivijos mokyklinio amžiaus vaikams 30 dienų poilsiauti Lietuvoje, apmokant visas išlaidas, išskyrus kelionę iki Vilniaus³²⁶. 1972 m. vaikų ekskursiją organizavo muzikas Juozas Kreivėnas (Cicero parapijos vargonininkas), kaip organizatorių buvo pabrėžta, tik tautiniais tikslais³²⁷. Keturiolika vaikų (grupės vadovė Birutė Zalatorienė), pradžioje jų buvo daugiau kaip 30, atvyko į Lietuvą keturias savaites praleisti drauge su vietiniais vaikais pionierių stovykloje prie Kauno marių. Vaikus lydėję tėvai pasiliko Vilniuje. Po stovyklos vaikams ir tėvams buvo surengtos bendros ekskursijos į kultūrinės reikšmės vietas (Palangą, Nidą, Anykščius, Trakus, Kauną, Vilnių, pakeliui aplankyta Ablinga ir Dionizo Poškos baubliai). Aplankyti muziejai, dalyvauta koncertuose, susitikta su rašytoju J. Baltušiu ir aktore Monika Mironaite. Visur buvo jaučiamas lietuviškas nuoširdumas³²⁸. Ekskursija svečius šiek tiek nuvylė, kadangi stovykloje svečiai buvo apgyvendinti atskirai ir iš tikrųjų mažai bendravo su vietiniais. Tuo tarpu Amerikoje kilo didelis skandalas. J. Kreivėnas tapo tikru blogio įsikūnijimu, kuris „atidavė mūsų vaikus komunistams perauklėti“. Tėvai buvo vadinami renegatais. Aistros ilgai nerimo ir turėjo poveikį – daugiau vaikų ekskursijų į Lietuvą niekas neorganizavo³²⁹. Bandyamas išeivijos atžalas supažindinti su tėvų ir senelių gimtine žlugo.

325 *Ten pat*, p. 437.

326 Skelbimo iškarpą iš laikraščio *Vilnis* (1968 m. vasario 27 d., nr. 40). LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

327 1972 09 08 vaikų ekskursijos rengėjų paaiškinimas dėl Cicero Šv. Antano parapijos kunigų kreipimosi į lietuvių tėvus (1972 09 04). *Ten pat*.

328 Apie lietuviukų ekskursiją į Lietuvą. *Laisvoji Lietuva*, 1972, lapkričio 22, nr. 23, p. 4; Pavergtoje Tėvynėje. *Tėviškės Žiburiai*, 1972, rugsėjo 28, nr. 39, p. 4.

329 Dapkutė, Daiva. Lietuvių išeivijos santykių su okupuota Lietuva dinamika XX a. 6-9 dešimtmetyje. *Istorija*, 2001, t. 47, p. 42.

Marius Katiliškis, Marija Gimbutienė, Česlovas Milošas „Santaros-Šviesos“ suvažiavime. Tabor Farma, 1964 m.
<http://www.saltiniai.info/index/details/1333>

Dailininkas Vytautas K. Jonynas (1907-1997). *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai: biografijų žinynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, t. I, 400 p.*

8 dešimtmečio pirmoje pusėje Vilniaus universitetas užsienyje gyvenančių lietuvių jaunimui pradėjo rengti vasaros kursus. Dar 1969 m. pabaigoje VU rektorius prof. J. Kubilius, sužinojęs, kad JAV uždaryta paskutinė lietuviška gimnazija, kreipėsi į JAV lietuvius. Trumpai apžvelgęs mokslinius pasiekimus lietuvių kalbos srityje, pasiūlė universiteto paslaugas stiprinant lietuvių kalbos žinias išeivijos jaunimui³³⁰. Vasaros lietuvių kalbos kursai, įvardinti Lituanistikos kursais, prasidėjo 1973 metais ir buvo rengiami kasmet. Kursus, klausytojų išlaikymą, ekskursijas finansavo Lietuvos SSR valdžia. Kursai buvo labai populiariūs, kiekvienais metais atsirasdavo daugiau norinčių negu buvo vietų. Pavyzdžiui, 1976 metais norinčių vykti į Vilnių buvo net 62, bet kvietimą gavo 29 jaunuoliai³³¹. Patriotiniai išeivijos sluoksniai stipriai kritikavo ir vykstančius į kursus, ir pačius kursus. Nepaisant to, kad 6 savaitinių kursų programa buvo įvairi (ne tik paskaitos, bet ir ekskursijos), kritikams užkliuvo, jog iš 227 valandų lietuvių kalbai skirta tik 57 valandos. Jų įsitikinimu, lituanistiniai kursai tik priedanga, nes „tikrasis šių kursų pavadinimo atitikmuo yra – marksizmo ir leninizmo propagandos kursai mūsų tremtiniškajam jaunimui perauklėti labai rafinuoto pataikavimo priemonėmis“. Kursų metu paskaitas skaitė ne tik savo dalyko mokslininkai, bet ir komunistinės valdžios atstovai: doc. A. Tumėnas, generolas P. Petronis, V. Kazakevičius, akademikai Juozas Jurginis ir Juozas Žiugžda, laikraščio *Gimtas kraštas* ir draugijos „Tėviškė“ atstovai, Lietuvos SSR švietimo ir užsienio reikalų ministerijos, muziejų ir kitų institucijų darbuotojai³³². Tiesa, kaip nurodo istorikas A. Streikus, LSSR Saugu-

330 Kubilius, J. Paramą galime suteikti. *Vilnis*, 1969, spalio 24, nr. 208, p. 3.

331 1976 09 15 JAV LB CV nario švietimo reikalams Ig. Serapino laiškas Lietuvos generalinei konsulei J. Daužvardienei Chicago'je. *LTSC/PLA*, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

332 *Ten pat.*

Prof. Violeta Kelertienė, literatūrologė, Illinois universiteto Lituanistikos katedros vedėja. Jono Tamulaičio nuotrauka. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003. Sudarytoja ir mokslinė redaktorė Vitalija Stravinskienė. Vilnius, 2004, p. 101.*

mo komiteto (KGB) iniciatyva nuo 1982 m. lituanistiniai kursai buvo laikinai uždaryti, motyvuojant tuo, kad jų nauda darosi vis mažiau apčiuopiama. Bet 1984 m. pradžioje „Tėviškės“ draugija kreipėsi į LKP CK, siūlydama kursus atgaivinti, geriau juos organizuoti, kruopščiau atrinkti kursantų kontingentą, dalyvių amžių nustatyti ne didesnę kaip 25 metai, kursų trukmę – ne ilgesnę negu keturios savaitės. Tokie argumentai, matyt, įtikino partijos vadovybę, nes 1984 m. kursai vėl buvo atnaujinti³³³. Iki 1990 m. lituanistiniuose kursuose dalyvavo keletas šimtų JAV lietuvių. Lankydami Lietuvoje išeivijos jaunuoliai, gimę ir augę užsienyje, atrado savo etninį identitetą ir pradėjo labiau domėtis Lietuvos reikalais. Kaip pastebėjo tų kursų dalyvis Raimundas Lapas, dauguma jų tapo aktyviais išeivijos organizacijų nariais – skautais akademikais, santariečiais ir taip toliau.

JAV lietuvių menininkų ir mokslininkų vizitai Lietuvoje.

Tam tikras lūžis kultūrinių ryšių su išeivija srityje įvyko 1966–1967 m. Iniciatyva akivaizdžiai priklausė sovietinei pusei. Siekdama paskatinti išeivijos menininkus drąsiau atsigręžti į Lietuvą, ji ryžosi šiek tiek praverti langą ir iki tol po devyniais užraktais slėptą jų kūrybą. 1966 m. rudenį Vilniuje buvo surengta dailininko Viktoro Vizgirdos paroda, į kurios atidarymą buvo sudarytos galimybės atvykti ir pačiam autoriui. Tais metais

literatūros žurnale *Pergalė* pirmą kartą buvo išspausdintas išeivijos autoriaus kūrybos fragmentas – keletas poeto Vlado Šlaito eilėraščių iš jo naujausio rinkinio. Nuo 1966 m. vidurio *Pergalėje* pradėtos spausdinti apžvalgos *Iš užsienio lietuvių kultūrinio gyvenimo*³³⁴.

Nuo 7-ojo dešimtmečio pabaigos Lietuvoje pradėti leisti išeivijos rašytojų kūriniai: 1969 m. buvo išleistas Mariaus Katiliškio romanas *Miškais ateina ruduo* ir Fausto Kiršos poezijos rinktinė *Pelenai*, 1970 m. Kazio Almeno istorinis romanas *Šienapjūtė*, vėliau Jono Meko ir Algimanto Mackaus poezijos rinkiniai. Tuo metu Lietuvoje jau leista dažniau lankytis žymiesiems išeivijos mokslininkams: 1967 m. buvo atvykęs literatūrologas Bronius Vaškelis, 1968 m. – archeologė Marija Gimbutienė, 1969 m. – kalbininkas Antanas Salys³³⁵. 1971 m. avangardistai broliai Jonas ir Adolfas Mekai gavo leidimą ne tik apsilankyti Lietuvoje, bet ir filmuoti. Grįžę į JAV rodė savo sukurta filmą apie Lietuvą. JAV lietuvių spaudoje atsiliepimai buvo daugiausia neigiami, nes kino

333 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 55–56.

334 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 44.

335 *Ten pat*, p. 47.

filmas vertintas kaip šališkas okupantų labui³³⁶. Suprantama, kad dalis išeivijos nepriarė tokioms kelionėms, spaudoje buvo reiškiami priekaištai. Pavyzdžiui, V. Vizgirda į tai atsakė, jog jis kelionės klausimu tarėsi su VLIK'o žmonėmis, atsisakė Lietuvos SSR valdžios siūlomo išlaikymo vizito metu, specialiai nedalyvavo savo parodos oficialiame atidaryme, bet savo paroda „atliko patarnavimą lietuvių tautai“³³⁷.

Lietuvos SSR valdžios atstovai bendradarbiavimą su įžymiu išeivijos dailininku prof. Vytautu Kazimieru Jonynu vertino kaip sėkmingą. Pirmą kartą atvykęs 1974 m., jis vėliau reguliariai lankydavosi Lietuvoje. Už sudarytas sąlygas rengti parodas Lietuvoje ir kasmet nemokamai ilsėtis Druskininkuose jis atsilygindavo ne tik dovanodamas savo kūrinius Lietuvos muziejams (specialiai buvo įkurta jo galerija Druskininkuose), bet ir palankiai atsiliepdamas apie respublikos kultūrinį gyvenimą³³⁸. 1983 m. liepos 1 d. Vilniuje dailininkas prof. Kazimieras Žoromskis surengė savo darbų parodą, dalį paveikslų padovanojo Lietuvos muziejams. Pats persikėlė gyventi į Lietuvą. Į Lietuvą buvo perkelta Mykolo Žilinsko surinkta dailės kolekcija³³⁹.

1978 m. pradžioje Vilniuje veikė JAV dailininko Steven'o Anaya'os paroda. Prie jo organizavimo prisidėjo dailininko žmona Liucija Baškauskaitė, kuri tuo metu stažavosi Vilniaus universitete. Komunistų valdžios institucijas erzino tai, kad L. Baškauskaitė, nesitenkindama siaurais oficialaus veikimo rėmais, aktyviai ieškojo galimybių, apeinant oficialius kanalus Lietuvoje, organizuoti JAV dailininkų ir fotografų parodas, kino filmų peržiūras³⁴⁰. Ji padėjo JAV diplomatams ir žiniasklaidininkams užmegzti ryšius su Lietuvos kūrybinės inteligentijos atstovais. Valdžiai kėlė nepasitenkinimą ir 1978 m. Lietuvoje viešėjusios *Metmenų* žurnalo administratorės Marijos Paškevičienės bei literatūrologės Violetos Kelertienės susitikinėjimai su negatyviai sovietų valdžiai nusiteikusiais kultūrinės inteligentijos atstovais³⁴¹. Tai buvo signalas sugriežtinti įvažiavimą į Lietuvą ir atidžiau pasirinkti užsienio lietuvių mokslininkus stažuotėms Lietuvoje. 1980-1981 metais į Lietuvą buvo užkirstas kelias istorikams Romui Vaštakui ir Pranui Zundeit, matematikos profesoriui Kęstučiui Šalkauskui ir JAV

336 1972 10 07 Lietuvos generalinio konsulo A. Simučio iš New York'o *Pro memoria* nr. 1829/M nuorašas LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

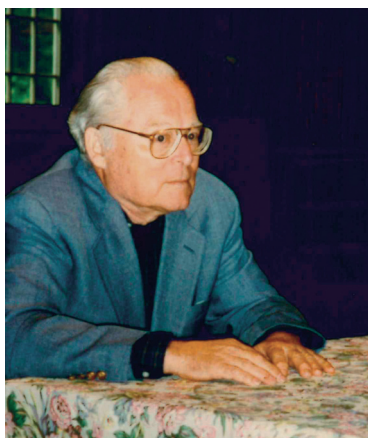
337 1966 11 22 A. Simučio iš New York'o konfidencialaus *Pro memoria* nr. 1780/32-J Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas. *Ten pat*.

338 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 52, 60.

339 *Ten pat*, p. 60; Svečiuose su paroda (straipsnio iškarpa iš *Laisvė*, 1983 m. liepos 22 d.) LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

340 Streikus, A. Vakarų kultūrinės įtakos ribojimas Sovietų Lietuvoje 1965-1986 m. *Genocidas ir rezistencija*. 2008, nr. 1 (23), p. 12.

341 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 51.

Prof. Rimvydas Šilbajoris (1926-2005), literatūrologas. VDU
Lietuvių išeivijos instituto archyvas
(už nuotrauką dėkingas dr. Daivai Dapkutei).

aplinkos apsaugos federalinės komisijos nariui Raimundui Kudukiui.

Plečiantis ryšiams su išoriniu pasauliu didėjo ir įvairiais kanalais į Lietuvą patenkančios Vakaruose leidžiamos literatūros srautas. Pirmas, kiek mums žinoma, oficialus bandymas – 1970 metais grupė jaunuolių (V. Bičiūnaitė, K. Girnius, R. Kviklytė, R. Misiūnas, G. Procuta ir G. Vėžys) paskelbė savo kreipimąsi į visuomenę, siūlydami Vilniaus universiteto bibliotekai, įsteigtai 1570 m., jos 400 metų sukakčiai sutelkti 400 knygų rinkinį³⁴². „Santaros-Šviesos“ veikėjai vykdami į Lietuvą mėgino įvežti periodinių leidinių *Metmenys* ir *Akiračius* bei knygų. L. Mockūnui už knygų vežimą ir bandymą 1971 m. be leidimo įvažiuoti į Kauną dešimt metų buvo neleidiama atvykti į Lietuvą. Z. Rekašiui už antisovietinius

straipsnius 1973 m. penkeriems metams buvo „uždėtas“ draudimas atvykti į Lietuvą, o 1981 m. už bandymą įvežti draudžiamą literatūrą draudimas atvykti į Lietuvą „uždėtas“ neribotam laikui. T. Remeikiui neoficialiai buvo pasakyta, kad net neverta bandyti vykti į Lietuvą³⁴³. Užsienyje leistos literatūros vežimas į Lietuvą nebuvo retas reiškinys. Muitininkų surasti leidiniai būdavo konfiskuojami ir perduodami į didžiųjų bibliotekų specfondus. Paštu iš užsienio į Lietuvą siunčiamos knygos ir periodiniai leidiniai buvo tikrinami „Glavlito“ cenzorių. Nustačius, kad yra draudžiamas viešai naudoti, leidinys nepasiekdavo tiesioginio adresato, o patekdavo taip pat į bibliotekos specfondus arba būdavo konfiskuojamas. Sovietmečiu bibliotekose šalia bendrųjų katalogų gyvavo ir tarnybiniai, kuriuose buvo gerokai daugiau kortelių nei bendruose. Tai leido nuslėpti nuo skaitytojų informaciją apie nepageidaujamus leidinius³⁴⁴. Tačiau mokslininkai, gavę leidimą, galėjo pasinaudoti tais leidiniais – knygomis ar periodika.

Žinoma, kad 1972 m. į Lietuvą buvo uždrausta atvykti 8 asmenims (lietuviams išeiviams); 1973 m. – 10 asmenų, 1977 m. – 13 asmenų, 1987 m. būta 55 lietuvių išeivių ir užsieniečių, kuriems buvo uždarytas įvažiavimas į Sovietų Sąjungą. Dažniausiai KGB formuluotas kaltinimas buvo „už priešiškos veiklos vykdymą“ ar „dalyvavimą antitarybinėse akcijose“. Pavyzdžiui, 1973 m. R. Sakadolskiui neleista įvažiuoti, nes jo

342 Žaliukas, J. Gražus dipukų gestas (straipsnio iškarpa iš *Vilnis*, 1971 m. kovo 6 d.). LTSC/PLA, Lietuvos konsulato Čikagoje fondas, d. 14, b. 10 (Kultūrinis bendradarbiavimas su Lietuva 1959-1983), l. n.

343 Dapkutė, D.; Kuizininienė, D. *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968-2005 m.* Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 230; Adamkus, V. *Likimo vardas – Lietuva: prisiminimai.* Kaunas: Santara, 1998, p. 73.

344 Streikus, A. Vakarų kultūrinės įtakos ribojimas Sovietų Lietuvoje 1965-1986 m. *Genocidas ir rezistencija.* 2008, nr. 1 (23), p. 10-II.

lankymasis „gali duoti kai kurią politinę žalą Tarybų valstybės interesams“. 1982 m. buvo uždarytas įvažiavimas Adomėnui ir Kežiui, kaip siekusiems įvykdyti „kenksmingas“ akcijas prieš respubliką³⁴⁵.

1985-1986 m. požiūris į išeivijos mokslininkus ir kultūros veikėjus šiek tiek pasikeitė. Tam įtakos turėjo SSRS lyderio Michailo Gorbačiovo pareiškimai apie būtinybę pertvarkyti sovietinę sistemą ir Šaltojo karo įtampos mažinimą. Dažnai kaip JAV gamtosaugos specialistas Lietuvą lankęs Valdas Adamkus prisiminė, kad su juo Lietuvos partiniai funkcionieriai buvo pradėję kalbėti apie santykių su išeivija gerinimą. Viename susitikime Užsienio reikalų ministerijoje, dalyvaujant ministrui Vytautui Zenkevičiui, kompartijos pareigūnui Justui Paleckiui ir dar trims asmenims pasiūlyta pasikeisti nuomėmis apie išeivijos požiūrį į Lietuvą ir galimybes plėsti kultūrinius ryšius. Kažkas iš susirinkusių paklausė, kodėl JAV lietuviai nusistatę prieš savo tautą. V. Adamkus atsakė, kad neteisingai formuluojamas klausimas. „Tautos dalis, gyvenanti už Atlanto, jokių būdu nėra nepalanki savo tautiečiams, pasilikusiems tėvynėje. Tačiau iš tikrųjų išeivija labai priešiška komunistinei diktatūrai. Gal dar būtų galimi kažkokie ryšiai ir su marksistine valdžia, jei ją būtų išsirinę patys Lietuvos žmonės. Tuomet teliktų tik apgailestauti, kad taip jie pasirinko. Bet dabar situacija kitokia: kraštas okupuotas, ir esama santvarka jam primesta svetimųjų, o vietinė administracija tėra tik Maskvos įrankis. Kol Lietuvos gyvenimą lemiantys sprendimai bus priiminėjami ne Vilniuje, bet Kremliuje, tol JAV lietuviai nesutiks turėti jokių reikalų su vietine valdžia“, – atvirai pasakęs V. Adamkus³⁴⁶.

1987 m. buvo atšauktas anksčiau priimtas draudimas prof. Rimvydui Šilbajoriui atvykti į Lietuvą. Jis Vilniaus universitete skaitė paskaitas apie išeivijos poetų Kazio Bradūno, Algimanto Mackaus, Alfonso Nykos-Niliūno ir Liūnės Sutemos kūrybą. Tais pačiais metais pirmą kartą į „Poezijos pavasarį“ kaip viešnia buvo pakviesta poetė Vitalija Bogutaitė-Keblienė. Išeiviai – kultūrinio bendradarbiavimo šalininkai – taip pat vis aktyviau reikalavo reprezentuoti išeivijos kultūrą Lietuvoje. Šis klausimas dėmesio centre atsidūrė ir per 1987 m. gegužės pabaigoje *Gimtojo krašto* redakcijoje vykusį apskritojo stalo pokalbį su tuo metu Lietuvoje viešėjusios L. Mockūno organizuotos išeivijos intelektualų grupės atstovais. Jo metu buvo pasiektas principinis susitarimas dėl keitimosi straipsniais³⁴⁷.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio emblema. Dail. Giedrius Reimeris.
http://wiki.eanswers.com/lt/Lietuvos_Persitvarkymo

345 Juodis, D. *Šiapus ir anapus kordono. Sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945-1991 m.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 295.

346 Adamkus, V. *Likimo vardas – Lietuva: prisiminimai*. Kaunas: Santara, 1998, p. 141.

347 Streikus, A. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*. 2007, nr. 20, p. 58.

Lietuvių informacinio centro
Washington'e vadovė Asta Banionytė su
veikėjomis Regina Narušiene ir Aušra
Pakštyt. R. Narušienės asmeninis archyvas

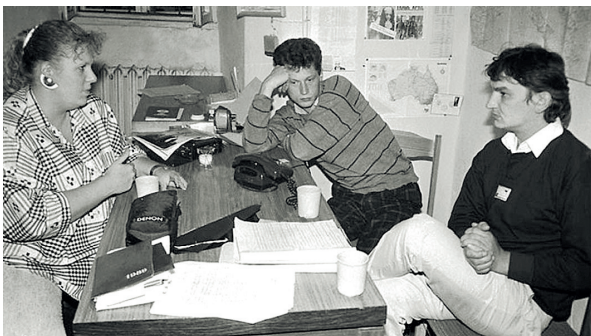
L. Mockūnas, Z. Rekašius, A. Čekuolis, D. Bielskis,
T. Remeikis, H. Žemelis 1988 m. Dapkutė, D., Kuizininė,
D. Laisvasis žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis
„Akiračiai“ 1968-2005 m. Vilnius: Versus aureus, 2010. VDU
Lietuvių išeivijos instituto archyvas

Prof. Liucija Baškauskaitė
Vilniaus Vingio parke,
Sąjūdžio mitinge 1988 m.
Pauliaus Lileikio nuotrauka iš jo
asmeninio archyvo

1988 m. užtvaros, iki tol trukdžiusios išeivijos kultūrai pasiekti Lietuvą, pradėjo griūti greičiau. Aktorius L. Noreika 1987 m. pabaigoje parengė išeivijos poezijos programą. 1988 m. buvo išleista Jono Aisčio poezijos rinktinė *Katarsis*. Dailės muziejuje surengta apžvalginė užsienyje gyvenančių lietuvių kilmės dailininkų paroda. Dauguma išeivijoje išleistų knygų ir periodinių leidinių iš didžiųjų bibliotekų specfondų buvo gražinta bendram naudojimui³⁴⁸. Taip susidarė sąlygos geresniam išeivijos kūrybos pažinimui Lietuvoje. Ir tai, be jokios abejonės, turėjo įtakos lietuvių tautinei brandai.

348 Ten pat, p. 62.

Sąjūdžio informacinės agentūros būstinė. JAV lietuvė Rita Dapkutė, Lionginas Vasiliauskas ir Rimantas Kanapienis. <https://www.google.lt/search?q=Lietuvos+persitavrkymo-sąjūdis-Amerikoje&rlz>

Kaip pastebėjo istorikas A. Streikus, „nors ir vedami skirtingų tikslų, kultūriiniu bendradarbiavimu buvo suinteresuoti visi: grįžti į natūralią kūrybos terpę trokštantys išeivijos menininkai, prarastos kultūrinės tradicijos ieškanti humanitarinė inteligentija Lietuvoje ir savo padėtį sustiprinti siekianti valdžia“³⁴⁹.

Parama Lietuvos persitavrkymo sąjūdžio metais – 1988-1990 m. pr.

Lietuvių politinių organizacijų veiklą Vakaruose ypač suaktyvino 1987 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos laisvės lygos suorganizuotas mitingas Vilniuje, prie Adomo Mickevičiaus paminklo. VLIK'o seimas, stebėdamas besikeičiančią tarptautinę ir Sovietų Sąjungos vidaus padėtį, 1987 m. spalio 9-11 d. Montreal'yje konstatavo, kad „Gorbačiovo politinio laisvėjimo ir demokratinių principų įvedimo politika, nors ir labai klastinga, bet jau, savaime aišku, keičia ir mūsų pavergtų brolių ir sesių gyvenimą ir jų tautinį judėjimą“³⁵⁰. Nerami padėtis Lietuvoje paskatino spalio 23-25 d. Washington'e surengti lietuvių politinę konferenciją, kur po ilgesnio laiko kartu susirinko JAV LB, VLIK'o, Kanados LB, PLB ir PLBJ atstovai bei LDT šefas dr. S. A. Bačkis. Buvo iškeltas aiškus tikslas – Lietuvos laisvės iškovojoimas ir nepriklausomos valstybės atkūrimas. Be to, buvo pabrėžtas siekis, kad Sovietų Sąjunga pripažintų Molotovo-Ribbentropo pakto slaptųjų protokolų neteisėtumą, kelti žmogaus teisių ir laisvių bei tautos teisių pažeidimus. Konferencijos dalyviai pažymėjo, kad išeivijai ateityje teks ypatinga misija – atstovauti Lietuvai tiek bendruomenėje, tiek tarptautinėje plotmėje³⁵¹.

Baltijos kraštuose kilus tautiniam atgimimui, arba „dainuojančiai revoliucijai“, o 1988 m. birželio 3 d. įsikūrus Lietuvos persitavrkymo sąjūdžiui (LPS), lietuvių išeivijoje buvo suvokta, kad prasideda naujas etapas ir naujos galimybės Lietuvos laisvinimo byloje, ypač veikiant JAV politinėje arenoje. Kaip tik šioje srityje išryškė-

349 Ten pat, p. 43.

350 Banionis, J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose (1975-1990)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 196.

351 Ten pat, p. 208-209.

Gotlando saloje komunikato pasirašymo 1989 m. rugpjūčio 6 d. metu. Iš dešinės: Kazimieras Motieka, dr. Kazys Bobelis, už jo – Antanas Terleckas. *Antano Buračo asmeninis archyvas*

Lietuviai pas kongresmeną Hyde'ą Washington'e 1989 m. lapkričio mėn. Iš kairės: akad. Antanas Buračas, Viktoras Petkus, kongresmenas, Antanas Terleckas, Jonas Mugevičius, Jonas Bobelis. *Antano Buračo asmeninis archyvas*

jo JAV LB parama. 1988 m. vasarą Washington'e JAV LB iniciatyva duris atvėrė Lietuvos informacijos centras (vadovė Asta Banionytė), kurio tikslas – palaikyti ryšius su JAV valstybinėmis ir visuomeninėmis įstaigomis, žiniasklaidininkais, užsienio politikos specialistais; teikti jiems informaciją apie vykstančius Lietuvoje judėjimus, formuoti palankų JAV visuomenės požiūrį. Centras LPS iniciatyvinei grupei ir jos štabui taip pat nuolat teikė informaciją apie užsienio politikos vystymąsi JAV ir ypač JAV valdžios sluoksniuose; sudarė palankią progą LPS atstovams apsilankyti JAV didmiesčiuose, kad Lietuvos byla nuaidėtų kuo plačiau³⁵². Nuo pat pirmųjų pasimatymų 1988 m. su JAV valdžios pareigūnais ir organizacijomis, kuriuos JAV LB atstovai organizavo Lietuvos atstovams, buvo stengiamasi, kad Sąjūdis Amerikoje nebūtų traktuojamas kaip išstojo iš SSRS propaguotojas, o kaip išsilaivinimo judėjimas, siekiant atstatyti nepriklausomą demokratinę Lietuvą³⁵³. Svarbu pažymėti, jog 1988 m. pabaigoje Broniaus Juodelio iniciatyva buvo įkurtas specialus fondas „Dovana

352 JAV LB penki dešimtmečiai 1951-2002. *Aukštinis jubiliejus*. Vyr. redaktorius ir sudarytojas Balys Raugas. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2003, p. 612-613, 614.

353 *Ten pat*, p. 613.

Lietuvai“. 1988-1991 m. fondas surinko apie 480 tūkst. dolerių, kuriuos skyrė LPS, mokslo bei kultūros institucijoms, atskiroms gyventojų grupėms, Lietuvos politikų apsilankymams JAV, Lietuvos nepriklausomybės propagavimui ir kitiems darbams remti³⁵⁴. To meto Lietuvai, kur labai trūko finansų, net ir tokia suma buvo didžiulė parama.

LPS suvažiavime 1988 m. spalio 22-24 d. Vilniuje dalyvavo ir JAV lietuviai. Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas dr. Vytautas Bieliauskas iš Chicago's pasakė kalbą ir tuo parodė lietuvių išeivijos paramą Lietuvos valstybingumo atkūrimui. Aktyviai dalyvavo *Amerikos balso* bendradarbis Romas Sakadolskis ir prof. Alfredas E. Sennas, kaip laikraščio *Akiračiai* akredituotas žurnalistas³⁵⁵. Jų dėka JAV pasiekdavo „šviežia“ informacija iš Lietuvos.

1988 m. lapkričio 11-13 d. Boston'e vykusiam VLIK'o seime priimtoje deklaracijoje pažymėta, kad VLIK'as atsargiai stebi vykstančias permainas Sovietų Sąjungoje ir kylančius tautinius judėjimus bei didelį išeivijos norą remti lietuvių tautos laisvę ir nepriklausomybę. Todėl dar kartą tarptautinės bendruomenės buvo pareikalauta pasmerkti sovietinės okupacijos neteisėtumą ir paraginti SSRS išvesti iš Lietuvos teritorijos kariuomenės ir milicijos dalinius³⁵⁶. Tiesa, kaip rašoma leidinyje *Tautos fondas 1943-2002*, „1988-1991 metų laikotarpyje, kai Lietuvoje kūrėsi Sąjūdis ir buvo paskelbtas nepriklausomybės atstatymas, VLIKas tuose įvykiuose aktyviai nedalyvavo. Tačiau jis rėmė sąjūdiečių pastangas ir ragino užsienio valstybes teisiškai pripažinti Lietuvos valstybę“³⁵⁷. O štai Tautos fondas 1989 m. savo metiniame susirinkime nutarė neapsiriboti VLIK'o veiklos rėmimu ir bematant telkti lėšas skubiems Lietuvos informaciniais ir švietimo poreikiams ir šią paramą persiųsti pačiu efektyviausiu būdu³⁵⁸.

1989 m. LPS įsiūbavo Lietuvą. Po garsaus rugpjūčio 23 d. Baltijos kelio ir po *Gotlando komunikato* priėmimo rugpjūčio 30 d. vis garsiau skambėjo tautos siekis atkurti nepriklausomą valstybę. Spalio 21-22 d. ALT 49-ajame suvažiavime ir Amerikos lietuvių 11-ajame kongrese Los Angeles buvo iškeltas šūkis – „Visi vieningai siekime Nepriklausomybės Lietuvai. Jokios okupanto nuolaidos negali mus nukreipti nuo didžiojo kelio – atstatyti Lietuvos Nepriklausomybę“. Šiame renginyje dalyvavo LLL vadovas Antanas Terleckas, LKDP ir Helsinkio grupės atstovas

354 *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949-2003*. Sudarytoja ir mokslinė redaktorė Vitalija Stravinskienė. Vilnius: Artlora, 2004, p. 233.

355 Senn, A. E. *Bundanti Lietuva*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 112, 145, 149.

356 Banionis, J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose (1975-1990)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 197.

357 *Tautos fondas. Lithuanian National Foundation, Inc, 1943-2002*. Vyr. redaktorius Kęstutis K. Miklas. Brooklyn, N.Y.: Draugo spaustuvė, 2002, p. 55.

358 Ten pat, p. 27.

LKB Kronika, Nr. 80

(Tiesinio)

Elina nuo 1972 metų.
Perskaitys duok hitai!
Jei gali, padaugink!

Žinios iš vyskupijų

Vilnius. — (Tiesinio iš vakar laidos) Mes džiaugiamės permainingomis, bet kartu ir priminingomis mokėjimo lauktu, nebūkime skubūs. Jos visu savo pilnumu, ryškumu ir palaikoma dar nepasiekta. Dar kartais suabiejame, ar jos tikros. Permainingas dabartyje yra tarsi želmuo rudenį. Mes nežinome, ką želmuo šlopa — rugi ar kvietis, ir tik prityrusiakis tai gali nustatyti. Šiandien mes matome tik pasikeitimo želmienis, bet dar nematome grūdų, nematome varpos, nematome brandumo... bet, jei tikime. Reikia mokėti laukti. Nenorėjome, kad jau želmienyje pamatyti varpą ir grūdus. Reikia laukti varšos ir rudens. Mokėjime didžiavasi laukti, ir žingsnis po žingsnio yra ryškėjusi pasikeitimai ateis į mūsų tautos gyvenimą.

Šiandien norime iškilmingai tarti: mes tikime pasikeitimais, mes dar dėsiniui laukiame, mes džiaugiamės apšviesto mūsų trispalvė, ji apšviesto kaip mūsų tautos gyvybės ženklas viename pasauliui. Šiandien mes skelbiame: lietuvių tauta — gyva tauta. Ji nori būti ir savistovė, nepriklausoma tauta, niekieno žingsnis ir būtų nemadinga. Ji nori savistoviai įtvirtinti savo tautos gyvenimą. Mes tikime, kad prasidėjęs pasikeitimas

atves mus į laimingą Lietuvos ateitį, savistovę tautos gyvenimą. Tik, kaip minėjau, mokėjime laukti, mokėjime būti kantrūs ir nemindinti vienas kitam ant kulnų, mokėjime vienas kito nestumdyti, neižeidinėti. Rudenio pasąmet pasikeitimo želmieniai ateis pavasaris ir vasara, ateis derliaus metas — ateis pilnminga ateitis mūsų tautai.

Reikia mokėti ne tik kantriai laukti, bet kaip želmienius ir augti. Laukimas tai nėra stagnacija, tai nėra stovėjimas vietoje, tai yra augimas. Želmuo auga, išplauka varpa ir pasirodo pirmieji grūdai varpėse. Laukti — reikia augti. Mūsų tauta turi savo laukimą sujungti su augimu. Kokia kryptimi mes turime augti? Kryptį mums labai gražiai nurodo Kristaus Evangelija. Apie Vaidelį Jėzus Evangelijoje pasakytas: „Jis augo išmintimi, metais ir malone pas Dievą ir pas žmones.“ Mūsų tauta didžia dailinai, panašiai arba nori dvasiniai būti panaši į Vaidelį Jėzų ir augti kaip tik šitomis savybėmis. Augti išmintimi, augti malone pas Dievą ir pas žmones. Šito mes visi trokštame, vienas kitam linkime ir padėjime.

(Bus daugiau)

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio pirmininkas Vytautas Landsbergis šaltadienio rytą vizitavo „Draugo“ dienraštį, nors ne visi redakcijos nariai ir administracijos pareigūnai tą dieną dirbo. Nuotraukoje matyti — viduryje Vytautas Landsbergis su žmona Gražina ir jį atlydėjusiais asmenimis. Jo dešinėje matyti Lietuvos komunistų Vokietijos, o kairėje „Draugo“ vyriausiasis redaktorius kun. Pranas Geršas. MOC. Stovį iš kairės „Draugo“ direktorius ir JAV LB pirmininkas dr. Antanas Razma, LB vicepirmininkė Birutė Jasaitienė ir „Draugo“ redaktorius Vytautas Radvila.

Nuotrauka kun. V. Rimšelio, MOC

Kas pavogta, turi būti sugrąžinta

Chicago. — Chicago Tribune dienraštis vakar dienos laidoje rašo apie atvykusį naujojo Sovietų Kongreso nari ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio pirmininką Vytautą Landsbergį. Reportieris Matt Davis rašo, jog jis bėra Amerikos vyriaus-

PAVERGTOJE LIETUVOJE

— 1920 m. liepos 12 d. Sovietų Sąjunga pasirašė su Lietuva taikos sutartį, pripažindama Lietuvos nepriklausomybę ir suverenumą visiemis laikais. — „Gimtasis kraštas“ savo 25 numeryje Juozo Suto žodžiais

Gorbačiovas kalbėjo Europos parlamente

Strasbourgas. — Čia Gorbačiovas, baigdamas kelionę, paskė savo paskutinę kalbą Prancūzijoje, kai Europos parlamento atstovai šiltai paplojo, nors ne taip kaip Vokietijoje. Jis dar kartą ragino NATO kraštus persvarstyti savo nutarimą nepradėti derybų trumpųjų raketų sumazinimo klausimu, kol nebūs susitarta konvencionalinių ginklų reikalais.

Jis tikino, kad atėjęs laikas visiems kraštams, ne tik dideliems, raginti, kad trumpųjų distancijų raketos būtų sunaikintos. Deklaruodamas, jog parakinė era yra pasibaigusi, jis baigė trijų dienų vizitą Prancūzijoje. Jis vis iškalė „bendrų Europos namų“ idėją nuo Uralo iki Atlanto ir pasakė, jog Rytų Europos tautos yra laisvės pasirinkusi savo likimą.

Kalbėdamas 23 valstybių parlamentui, jis tik netiesiogiai leido suprasti, kad Brežnevo doktrina nebėsu naudojama. Jei tai būtų tiesa, tai sovietų tankiai niekada daugiau nebėsu žinėtų Rytų Europoje, kaip kad jis natrikino laisvės skelbimus 1983 m. Rytų Vokietijoje, 1956 m. Vengrijoje ir 1968 m. Čekoslovakijoje, rašo Reutersio žinių agentūra.

Vietoj komunizmo — socializmas

Tačiau Gorbačiovas kels kartus pareikšti, kad kraštai Rytų Europoje paliks „socialistinius“

to Busho, bet prancūzų vyriausybės nariams strodė, kad jis turėjo dabartinę situaciją Rytų Europoje, ypač dabar, kai Bushas lankysis Lenkijoje ir Vengrijoje. Gorbačiovas pasakė tikrą nuolatini socializma Rytų Europoje, neištrint rinkimų, kurie nepalankūs komunistams. Prancūzų žinių agentūra pastebi, ką jau yra pastebėjusios ir kitos agentūros, kad Gorbačiovas savo kalbose nebemini „komunizmo“ žodžio, bet visur kalba apie socializma.

Nepasmerkė Kinijos Europos sostinių diplomatini sutinka, jog visais komunistinis blokas yra palieistas demokratizacijos procesas. Ir jo „socializmo“ apžvalgas yra elastinis, kai jis kalba apie komunistus ir Vakarų Europos socialdemokratų dirbantiųjų klase. Prancūzijos prez. Mitterand savo pasisakymais nustatė šaliesi toną spaudai ir televizijai ir čia nebuvo tokios „grybmanijos“, kaip Vakarų Vokietijoje. Prancūzų intelektualai buvo aiškiai nepatenkinti, kad Gorbačiovas nepasmerkė Kinijos komunistų masinių ludynių. Gorbačiovas puole „Le Figaro“ laikraščiui, kuris pranašavo, kad jo dienos nebūs ilgos, tad ir jo Europos „bendrų namų“ idėja esanti mažos reikšmės.

LPS pirmininkas Vytautas Landsbergis „Draugo“ redakcijoje Chicago'je 1989 m. liepos 10 d. „Draugas“, 1989, liepos 11, nr. 133, p. 1

Viktoras Petkus bei LDP atstovas Jonas Mugevičius, LPS tarybos narys prof. Antanas Buračas, LMA Jaunimo klubo vadovas Kęstutis Minelga, jaunimo atstovas Giedrius Buračas, buvęs partizanas ir kalinys Povilas Pečiulaitis. Atvyko pavėlavęs ir Lietuvos tautininkų sąjungos atstovas Paulius Vaitekūnas. Iš priimtų rezoliucijų paminėtinos: prašoma JAV prezidento George Bush'o viešai pareikšti, kad JAV remia Lietuvos ir kitų pavergtų tautų pastangas atgauti laisvę ir nepriklausomybę, tuo pašalinant Hitlerio ir Stalino šamokslo prieš laisvę ir taiką mylinčias tautas pasekmes; prašoma JAV Valstybės sekretoriaus susitikimuose su SSRS užsienio reikalų ministru kelti Lietuvos ir kitų Pabaltijo tautų nepriklausomybės reikalą³⁵⁹. Kalbamuoju laikotarpiu ALT'a daug darbų Lietuvos gerovei atliko per Jungtinį amerikiečių pabaltiečių komitetą (JBANC) Washington'e. Lietuviams vietoje vadovavo dr. Jonas Genys. Komiteto atstovai lankė JAV valdžios įstaigas, kėlė Baltijos tautų reikalus ir juos judino JAV spaudoje, net organizavo demonstracijas³⁶⁰.

359 Amerikos lietuvių tarybos 50-ties metų veiklos sukaktis. Chicago: Amerikos lietuvių tarybos leidinys, 1991, p. 25, 29-30.

360 Ten pat, p. 31-32.

KOMUNIKATAS

Žemiau pasirašiusieji:

Bobelis K. – VLIKo pirmininkas,

Buračas A. – LPSąjūdžio Seimo Tarybos narys, Lietuvos mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos pirmininkas,

Kudaba Č. – LPSąjūdžio Seimo Tarybos narys, Lietuvos Kultūros Fondo pirmininkas,

Landsbergis V. – LPSąjūdžio Seimo Tarybos pirmininkas,

Lukoševičienė I. – PLB Valdybos vicepirmininkė,

Motieka K. – LPSąjūdžio Seimo Tarybos narys, Lietuvos Olimpino Komiteto vicepirmininkas,

Paleckis J.V. – LKP CK ideologijos skyriaus vedėjas

Terleckas A. – Lietuvos Laisvės Lygos pirmininkas

XXXVI-oje Europos Lietuvių Studijų Savaitėje, vykusioje Švedijoje Gotlando salos rytinės pakrantės Katthamarvik'o vietovėje nuo 1989 m. liepos mėn. 30 iki rugpjūčio mėn. 6 d.,

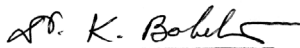
į š k l a u s a

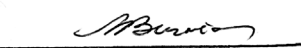
pranešimus apie dabartinę Lietuvos politinę, ekonominę, ekologinę ir socialinę padėtį, kultūros, švietimo, jaunimo auklėjimo problemas bei Bažnyčios vaidmenį tautos atgimimo procese, o taip pat pasidalinę mintimis su Studijų Savaitės dalyviais apie tų problemų galimus sprendimų kelius ir būdus,

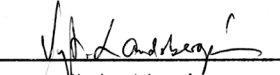
s u t a r ė m e :

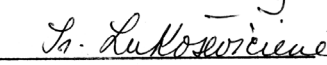
VISŲ PASAULIO LIETUVIŲ GYVYBINIS TIKSLAS YRA NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMAS!

Katthamarvik 1989 08 06

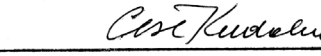

K. Bobelis

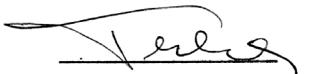
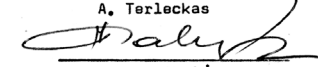

A. Buračas

V. Landsbergis

I. Lukoševičienė

K. Motieka

Č. Kudaba

A. Terleckas

J.V. Paleckis

Gotlando
komunikatas –
dokumento
faksimilė. Antano
Buračo asmeninis
archyvas

Nuo 1989 m. gegužės mėn. iki 1990 m. vasario mėn. JAV apsilankė devyni LPS iniciatyvinės grupės nariai (Emanuelis Zingeris, Vytautas Landsbergis, Česlovas Kudaba, Vaidotas Antanaitis, Arvydas Juozaitis, Antanas Buračas, Kazys Uoka, Zigmas Vaišvila, Alvydas Medalinskas), o taip pat VLIK'o seime Baltimore'je dalyvavo A. Terleckas, V. Petkus bei J. Mugevičius. Juos globojo išeivijos veikėjai ir padėjo jiems pagal profesinę kryptį ir veiklą susitikti su įtakingų JAV organizacijų atstovais.

Prof. V. Landsbergis, Sąjūdžio seimo tarybos pirmininkas, plačiausiai buvo supažindintas ir su JAV valdžios pareigūnais. Šie apsilankymai vėliau, kai reikėjo plėsti politinę veiklą ir ieškoti nepriklausomybei bei demokratijos plėtrai rėmėjų JAV Kongrese, atnešė daug vaisių³⁶¹. Tuo tarpu Lietuvos SSR Valstybės saugumo komitetas, bandydamas trukdyti išeivijos veikėjų besiplėtojančius ryšius su LPS vadovybe, 1989 m. uždraudė į Lietuvą atvykti dr. K. Bobeliui, B. Nainiui, dr. R. Misiūnui ir kt. Nepaisant to, JAV LB skatino ir padėjo grupei JAV piliečių – kongresmenų delegacijai (Richard'ui Durbin'ui, Christofer'ui Cox'ui, John'ui Miller'ui, Bill'ui Sarpaliui ir Durbin'o štabo nariui) keliauti į Lietuvą stebėti 1990 m. vasario mėn. vykusią rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą³⁶².

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio laikotarpiu JAV lietuviai buvo „lango į pasaulį pradarytojai“. Jų aukojami pinigai, spaudimas JAV politikams, rodomos globos pastangos Sąjūdžio aktyvistams ir kitiems kovotojams „iš šono“ buvo pirmoji reali materialinė ir politinė-propagandinė parama to meto tarptautinėje arenoje.

361 JAV LB penki dešimtmečiai 1951-2002. Auksinis jubiliejus. Vyr. redaktorius ir sudarytojas Balys Raugas. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2003, p. 613; Banionis, J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose (1975-1990)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 198; *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*. Vilnius: Baltos lankos, t. 12, d. 1, p. 312-313.

362 JAV LB penki dešimtmečiai 1951-2002. Auksinis jubiliejus. Vyr. redaktorius ir sudarytojas Balys Raugas. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2003, p. 614.